

จดหมายเหตุการรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จกลับจากยุโรปครั้งหลัง
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมจันทร์ เทวกุล

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓

จดหมายเหตุการรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จกลับจากยุโรปครั้งหลัง
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมจันทร์ เทวกุล

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓

จดหมายเหตุการรับเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จกลับจากยุโรปครั้งหลัง
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

พิมพ์ครั้งแรก	ในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี ของพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา	พ.ศ. ๒๔๖๖
พิมพ์ครั้งที่สอง	ในงานฌาปนกิจศพ นางบุญมา โสรัตน์	พ.ศ. ๒๕๐๓
พิมพ์ครั้งที่สาม	ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระสังฆราช พระอริยวงศาคตญาณ	พ.ศ. ๒๕๐๕
พิมพ์ครั้งที่สี่ (๑,๕๐๐ เล่ม)	ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมจันทร์ เทวกุล	พ.ศ. ๒๕๑๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นางสนิธวรรณ บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๓

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพหม่อมจันทร์ เทวกุล ณ อยุธยา มารดาข้าพระพุทธเจ้าและน้อง ๆ ข้าพระพุทธเจ้าและน้องทั้งสองคน ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบถวายบังคมใต้เบื้องพระยุคลบาททั้งสองพระองค์ ด้วยความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้

ถ้ามารดาของข้าพระพุทธเจ้ามีญาณวิถีที่จะทราบได้แล้ว จะมีแต่ความชื่นชมโสมนัสและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับพระราชทานเกียรติยศอย่างสูงสุดในวาระสุดท้ายนี้อย่างยิ่ง.

ข้าพระพุทธเจ้า **หม่อมเจ้าอัจฉราฉวี เทวกุล**
หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล
หม่อมเจ้าโชติสีกฤติกา เทวกุล *ขอเดชะ ฯ*

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ **หม่อมจันทร์ เทวกุล** ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง กำหนดวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล ผู้เป็นโอรส ได้แจ้งพระประสงค์มายังกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ**จดหมายเหตุการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปครั้งหลัง ร.ศ. ๑๒๖** (พ.ศ. ๒๔๕๐) เพื่อประทานเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้ทรงจัดพิมพ์ได้ตามพระประสงค์

จดหมายเหตุการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า**เจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปครั้งหลัง ร.ศ. ๑๒๖** (พ.ศ. ๒๔๕๐) นี้ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** เมื่อทรงดำรงตำแหน่งนายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ทรงรวบรวมให้ตีพิมพ์รวมไว้ในจดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน กล่าวถึงการรับเสด็จนิวัตพระนคร เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จยุโรปครั้งหลัง ใน พ.ศ. ๒๔๔๙ หนังสือเรื่องนี้นอกจากจะให้ความรู้ในทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังถือเป็นแบบฉบับการจัดพิธีรับเสด็จนิวัตพระนครในสมัยต่อมา ดังเช่นการจัดพิธีรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งได้เสด็จเยือนประเทศต่าง ๆ ทางภาคพื้นตะวันตก เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีแต่ละครั้งล้วนดำเนินตามแนวทางที่ปรากฏในจดหมายเหตุฉบับนี้ทั้งสิ้น หนังสือเรื่องนี้ได้ตีพิมพ์ออกเผยแพร่เป็น

ครั้งแรกในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี ของพระวิมาดาเธอ ฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ต่อมาได้มีผู้ขออนุญาตกรมศิลปากรจัดพิมพ์ออกเผยแพร่อีกสองครั้ง คือ ครั้งที่สองในงานฌาปนกิจศพ นางบุญมา โสรัตน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ และครั้งที่สาม ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระสังฆราช พระอริยวงศาคตญาณ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ การจัดพิมพ์ครั้งนี้นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่สี่

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้นำประวัติ หม่อมจันทร์ เทวกุล ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งหม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล ได้ทรงจัดบำเพ็ญอุทิศแด่ หม่อมจันทร์ เทวกุล เป็นมาตุปัฏฐานธรรม และโปรดให้พิมพ์หนังสือจดหมายเหตุเล่มนี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงจงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ **หม่อมจันทร์ เทวกุล** ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของท่านเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๓๐ เมษายน ๒๕๑๓

หม่อมจันทร์ เทวกุล

ชาตะ พ.ศ. ๒๔๑๓

มรณะ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖

ประวัติ หม่อมจันทร์ เทวกุล

แม่เล่าให้ฟังว่า แม่เกิดปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ ในต้นรัชกาลที่ ๕ ตาเป็นจีนชื่อจ๋วน ยายชื่อสำริด มีพี่สาวสองคน ชื่อวันและคลี่ มีบ้านอยู่ที่อำเภอสัมพันธวงศ์ ตาเป็นนายอากรผูกขาดภาษี เป็นเจ้าของสำเภาบรรทุกสินค้า ค้าขายระหว่างเมืองไทยกับเมืองจีน ยามเคราะห์ร้าย สำเภาประสบอุบัติเหตุ เกิดล่มในเวลาใกล้ ๆ กันถึงสามลำ ตาเสียใจมากถึงล้มเจ็บ และถึงแก่กรรม ยายไม่มีทางจะหาเงินมาใช้ค่าภาษีอากรที่คั่งค้างได้ จึงยอมยกบ้านให้หลวง นำป้าสองคนไปฝากญาติไว้ แล้วยายกับแม่ซึ่งมีอายุเพียงขวบเดียว เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง

การที่แม่ได้เข้าไปมีชีวิตอยู่ในวังหลวงตั้งแต่เด็กนั้น แม่ถือว่าตัวเองเป็นผู้มีโชคดี และเป็นมงคลแก่ชีวิตของแม่อย่างยิ่ง ด้วยแม่เกิดมาก็มีหน้าตาน่าเอ็นดู ใครเห็นใครก็รัก การที่มีคนเมตตามาก ๆ เช่นนี้ทำให้แม่เป็นเด็กกล้า ไม่ครั่นคร้ามตัว พอโตขึ้นก็เที่ยววิ่งไปในที่ต่าง ๆ ในเขตพระราชฐาน จนถึงได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัวในบางโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในบริเวณพระราชฐาน และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ ทั้งสองพระองค์ เจ้านายทุกพระองค์พระราชทานสมญาแม่ว่า "ลูกจันทร์" ไม่ว่าใครจะไปไหน ๆ นอกวัง ทั้งทางประตูข้างหน้า หรือทางท้ายวังก็ดี ก็มักจะจูงแม่ไปด้วย เวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร (สมเด็จพระเจ้า-บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเป็นนายทหารมหาดเล็กอยู่ที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท แม่ผ่านไปมาก็ได้เฝ้าพระองค์ท่านตั้งแต่แม่ยังไว้จุกอยู่ ทรงมีพระเมตตาทักทาย และใช้สอยแม่เสมอ ทรงตัดเสื้อผู้ชายให้ใส่ เพื่อได้ไปเรียนหนังสือกับพวกเด็ก ๆ ผู้ชายหลายคนที่เรียนกันอยู่แถวประตูพิมานไชยศรี และก็ด้วยพระเมตตาของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ พวกที่อยู่ในวังพากันล้อแม่ว่า "หม่อมพระองค์ดิศ ฯ" ในเวลานั้นแม่อายุได้สัก ๖–๗ ขวบ ถึงกำหนดที่จะโกนจุก ก็ทรงพระกรุณาพาไปโกนจุกประทานให้ที่วังประตูสามยอด คุณจอมมารดา (เจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๔) ของพระองค์ท่าน เป็นผู้จัดการให้โกนจุกพร้อมกับเด็กหญิงเป๋า ซึ่งเป็นหลานของพระนมพระองค์ท่าน

ตอนนี้ใคร่ขอแทรกข้อความซึ่งได้ทราบมาจากเจ้าพี่เจ้าน้องดิศกุลว่าพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ขณะนั้นทรงมีหน้าที่ดูแลการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภว่า การที่หาแหม่มเข้ามาถวายพระอักษรพระเจ้าลูกเธอ เป็นการสิ้นเปลืองอยู่มาก และพอถึงกำหนดพวกแหม่มจะกลับบ้าน ก็ต้องส่งกลับยุโรปอีก ถ้าจะหาเด็กหญิงไทยสักสามสี่คนส่งออกไปเล่าเรียนแล้วกลับมาสนองพระเดชพระคุณถวายพระอักษรพระเจ้าลูกเธอได้ ก็จะหมดเปลืองพระราชทรัพย์น้อยลง แต่ทรงพระราชวิตกว่า เมื่อส่งออกไปแล้ว หากไปเข้ารีต หรือไปสมรสกับชาวต่างประเทศ ทางบิดามารดาของเด็กก็จะซัดเอาผิดได้ อย่างไรก็ดี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงพระดำริคัดเลือกเด็กหญิงที่ทรงเห็นสมควรจะส่งไปเล่าเรียนได้ผลดีกลับมา ครั้นเมื่อเสร็จการโกนจุกแล้ว ทรงพระกรุณาเลือกแม่ไว้คนหนึ่ง และนักเรียนหญิงอีกสามคน คือ มี, ขำ และสุด (ซึ่งภายหลังเป็นคุณหญิงศรีธรรมาธิราช) นักเรียนทั้งสี่คนนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นนักเรียนส่วนพระองค์ ออกเดินทางตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ ขณะนั้น ทรงมีพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเสด็จไปทรงรับตำแหน่งอัครราชทูตประจำราชสำนักอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖

เมื่อแม่จะต้องจากไปเล่าเรียนที่ประเทศอังกฤษนั้น ยายไม่มีความสุขเลย กลัวว่า เมื่อจากไปแล้วจะไม่ได้กลับมาเห็นหน้ากันอีก แม่เล่าว่า เมื่อเดินทางไปถึงกรุงลอนดอนแล้ว เสด็จในกรมทรงพระกรุณาจัดการให้เรียนภาษาก่อนราวปีเศษ พอมีความเข้าใจบ้างแล้ว ก็ทรงจัดให้เข้าเรียนกับชีในสำนักคอนแวนต์ แหละก็ในระยะนี้เองที่แม่ได้ข่าวว่า ยายถึงแก่กรรม แม่โศกเศร้าจนล้มเจ็บไป อาจารย์ใหญ่ในสำนักเรียน และครู ๆ ต้องช่วยกันปลอบโยนเอาอกเอาใจอยู่นานวัน

แม่และเพื่อนนักเรียนหญิงเล่าเรียนจบ เดินทางกลับพร้อมกันทั้งสี่คน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ด้วยความเรียบร้อยทุกประการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสด็จไปรับถึงท่าเรือ ซ้ำเพื่อนหญิงของแม่สามคนนั้น มีญาติพี่น้องไปรับ ส่วนแม่เป็นกำพร้า จึงทรงพระกรุณาพาแม่ไปส่งที่โรงเรียนสุนันทาลัย (โรงเรียนราชินี) แม่จึงเข้าทำหน้าที่เป็นครูช่วยแหม่มครูใหญ่อยู่ที่นั้น แล้วต่อจากนั้น หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล ซึ่งทรงเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนนั้นด้วย ได้นำแม่เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ ทั้งสองพระองค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แม่เข้าไปถวายพระอักษรเจ้านายหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ฯ (สมเด็จพระราชปิตุจฉา) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา ฯ (กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดลฯ (กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี) พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย เป็นต้น

แม่ได้มาอยู่ที่วังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ที่ตำบลสะพานถ่าน พาหุรัด ตั้งแต่วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ.

๒๔๓๗ ตลอดมา แหละยังคงถวายพระอักษรอีก ๓–๔ ปี แม่มีลูกหญิงชายดังนี้

หม่อมเจ้าอัจฉราฉวี เกิด วันอาทิตย์ ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๘

หม่อมเจ้าทัศศะศิธร เกิด วันอังคาร ที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๐ สิ้นชีพิตักษัย วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓

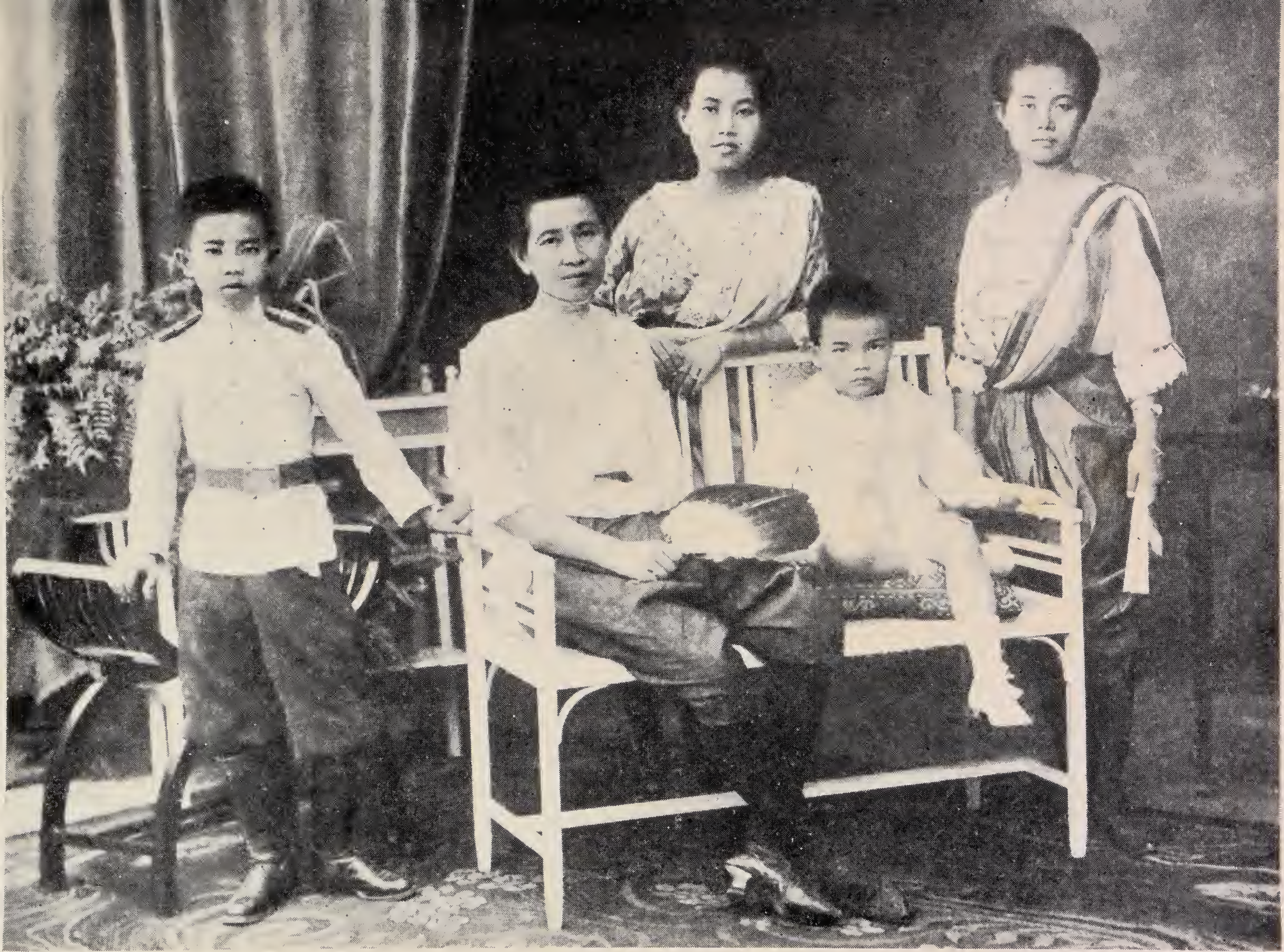
หม่อมเจ้าสุชาดามณี เกิด วันศุกร์ ที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒ สิ้นชีพิตักษัย วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๘

หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เกิด วันเสาร์ ที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗

หม่อมเจ้าโชติสีกฤติกา เกิด วันเสาร์ ที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒

แม่เป็นคนแข็งแรงมีอนามัยดี ไม่เจ็บป่วยง่าย ๆ เลย ทำการงานที่เสด็จพ่อทรงมอบให้ ด้วยความเอาใจใส่เสมอมา และต้องคอยพยาบาลลูกชายที่เจ็บป่วยกันบ่อย ๆ เมื่อเสด็จพ่อสิ้นพระชนม์แล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นต้นมา ก็หาความสงบในการพึ่งธรรมในวันพระที่วัดเทพศิรินทราวาสเป็นประจำ ร่างกายของแม่เริ่มทรุดโทรมเมื่ออายุล่วง ๗๗ ปี ต้องทำการผ่าตัดไส้ติ่งที่โรงพยาบาลกลางครั้งหนึ่ง จากนั้นร่างกายก็กลับสมบูรณ์ดี ต่อจากนั้นไม่นาน ป่วยมีอาการหายใจไม่สะดวก แต่แล้วก็กลับสบายเป็นปกติ ไม่มีอาการเช่นนั้นอีก ต่อมาไม่นาน เดินเหินไม่สะดวก แล้วเกิดอุบัติเหตุหกล้ม กระดูกตะโพกกระทบกระเทือนจนเดินไม่ได้ ต้องนอนอยู่กับที่ จะเคลื่อนไหวไปทางไหน ก็ใช้รถเข็นกัน เมื่อต้องนอนอยู่กับที่นานวันเช่นนี้ประกอบกับนิสัยชอบทำการงานต่าง ๆ แม่จึงรู้สึกหมดความสุขสบาย อาหารการรับประทานก็ลดน้อยลง แม้ร่างกายไม่ปรากฏว่ามีโรคภัยเบียดเบียนก็ดี แม่มีแต่จะอ่อนเพลียลงเรื่อยมา จนจากลูก ๆ ไปเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยอาการสงบ อายุรวมได้ ๙๓ ปี.

จากลูก ๆ

(นั่งจากซ้าย) หม่อมจันทร์ เทวกุล ม.จ. โชติสึกฤติกา เทวกุล

(ยืนแถวหลังจากซ้าย) ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล ม.จ. สุชาดามณี เทวกุล ม.จ. อัจฉราฉวี เทวกุล

สารบาญ

หน้า

สารบาญรูป

หน้า

หน้า

พระราชทานพระแสงที่เมืองจันทบุรี

ว่าด้วยรับเสด็จกลับคืนพระนคร

ในเวลาเมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(๑)เสด็จไปยุโรปนั้น รัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสปรึกษาหาทางที่จะปรองดองระงับเหตุบาดหมางกันมาแต่ก่อน ด้วยเรื่องคนในบังคับฝรั่งเศส แลเรื่องเขตแดน ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ ฝ่ายไทยยอมยกเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ แลเมืองศรีโสภณ อันเป็นหัวเมืองเขมรให้แก่ฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสยอมให้คนชาวตะวันออกในบังคับฝรั่งเศสอยู่ในอำนาจศาลไทย แลยอมคืนเมืองตราดให้แก่ไทย กับทั้งยอมถอนทหารที่ได้มาตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีถึง ๑๒ ปีนั้นกลับไป ไม่ล่วงล้ำเกี่ยวข้องแดนไทยดังแต่ก่อน หนังสือสัญญานี้ได้รับอนุมัติในปาลิเมนต์ฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖ เวลาเมื่อตกลงกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จอยู่ในยุโรป จึงมีพระราชประสงค์จะใคร่เสด็จไปเยี่ยมเยือนทรงแสดงความยินดีต่อประชาชนชาวเมืองตราด แลเมืองจันทบุรี อีกประการหนึ่ง ทรงพระราชปรารภว่า เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปครั้งก่อนนั้น ที่ในกรุงเทพ ฯ ได้จัดรับเสด็จ ฯ มีการมหรสพรื่นเริงต่าง ๆ ติดต่อกันไปกว่าเดือนหนึ่ง เสด็จไปยุโรปครั้งนี้ก็มิได้เสด็จไปในทางราชการเหมือนครั้งก่อน ที่จะจัดการรับเสด็จ ฯ ไม่ควรจะให้เปลืองทุนแลเสียเวลาของคนทั้งหลายพากันเหน็ดเหนื่อยเหมือนอย่างครั้งก่อน จึงมีรับสั่งมาว่า เมื่อเสด็จออกจากเมืองสิงคโปร์มากรุงเทพ ฯ ในขากลับจะเสด็จแวะเมืองตราดแลเมืองจันทบุรีด้วย แลการรับเสด็จ ฯ นั้นจะจัดอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าให้

(๑) คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แล้วเสร็จไปได้ในวันเดียวจะเป็นที่พอพระราชหฤทัยกว่าอย่างอื่น อนึ่ง ได้ทรงสร้างเสมาไว้เป็นของพระราชทานฝากบุตรธิดาชาวพระนคร จะโปรด ฯ ให้ส่งเสมาเข้ามาให้ถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนเสด็จกลับมาถึง ถ้าได้แจกในวันเสด็จกลับถึงพระนครได้ด้วยก็จะเป็นการดี มีกระแสรับสั่งมาดังนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงดำรัสสั่งให้จัดการรับเสด็จ ฯ ตามพระราชประสงค์ คือ

ให้เรือพระที่นั่งมหาจักรี มีเรือรบ ๓ ลำ คือเรือมุรธาวสิตสวัสดิ ๑ เรือพาลีรั้งทวีป ๑ เรือสุครีพครองเมือง ๑ เป็นเรือกระบวนไปรับเสด็จที่เมืองเกาะหมาก

พนักงานที่ไปรับเสด็จ ฯ นั้น ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ[๑] เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นนายก นายพลเรือตรี พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์[๒]ราชองครักษ์ เป็นผู้บังคับการกระบวนเรือที่ไปรับเสด็จนั้น พร้อมด้วยนายนาวาเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ[๓] ราชองครักษ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่งกระบวนเสด็จทุกหน้าที่

อนึ่ง ทรงพระดำริว่า กระบวนเสด็จขากลับจะเสด็จไปเมืองตราดแลเมืองจันทบุรีด้วย จึงโปรดให้มีกระบวนฝ่ายในไปเหมือนอย่างเคยเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลแต่ก่อนมา เชิญเสด็จพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ[๔]เป็นประธานเสด็จไป

---

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

(๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

(๓) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร

(๔) ในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็น พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี (๑) เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา(๒) แลเจ้าฟ้านิภานภดล(๓) แลข้าราชการพนักงานผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่ง

ส่วนการรับเสด็จ ฯ ที่ในกรุงเทพ ฯ นั้น ก็โปรดให้จัดการรับเสด็จเป็นการวันเดียวดังพระราชประสงค์ แจ้งอยู่ในรายการรับเสด็จซึ่งจะปรากฏต่อไปข้างหน้า แลโปรดให้กระทรวงมหาดไทยมีท้องตราไปยังข้าหลวงเทศาภิบาล แลผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรี เมืองตราด ให้ทราบพระราชประสงค์ซึ่งจะเสด็จไปเยี่ยมเมืองทั้งสองนั้น จะได้จัดการรับเสด็จ ฯ แลบอกล่วงหน้าให้ราษฎรชาวเมืองทราบทั่วกัน

กระบวนเรือรับเสด็จจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จลงไปส่งถึงท่าราชวรดิษฐ เมื่อเรือไปถึงเมืองสิงคโปร์แลเกาะหมาก เจ้าเมืองนั้น ๆ ได้ต้อนรับเลี้ยงดูโดยอัธยาศัยไมตรีทุกแห่ง

เสด็จกลับถึงเมืองเกาะหมาก

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาบ่าย เรือรบซึ่งไปรับเสด็จทั้ง ๓ ลำออกไปทอดสมอเรียงลำดับคอยรับเสด็จอยู่นอกท่า พอเวลาก่อนย่ำค่ำ เรือเมล์ซักซันลำทรงมาถึง เรือรบก็ยิงปืนสลุต แลทหารเรือโห่ถวายพระพรชัยมงคลในเวลาที่เรือซักซันแล่นผ่าน แล้วแล่นเป็นกระบวนตามมา พอเรือถึงท่าหน้ายอชเตาน์ เรือพระที่นั่งมหาจักรีซึ่งทอดสมออยู่ยิงสลุต พลเรือซักซันทอดสมอ พระราชวงศานุวงศ์

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี

(๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา

(๓) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี

แลข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งไปรับเสด็จต่างแต่งเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ เรือซักซัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชหฤทัยโสมนัส ทรงจุมพิตพระเจ้าน้องยาเธอ แลพระเจ้าลูกยาเธอ แลโปรดฯให้ข้าราชการทั้งปวงเรียงตัวกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ครั้นมีพระราชดำรัสปฏิสันถารกับพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาฯว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พร้อมด้วยที่ประชุม ได้ทรงมอบฉันทะให้นำเรือพระที่นั่งแลเรือกระบวนรบออกมารับเสด็จ ณ ที่นี้ ขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จทรงเรือพระที่นั่งกลับคืนสู่พระนคร

ครั้นเวลาทุ่ม ๑ กับ ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินจากเรือซักซันมายังเรือพระที่นั่งมหาจักรี นายเรือซักซันแลเจ้าหน้าที่ทั้งปวงได้แต่งเครื่องยศประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตั้งแถวส่งเสด็จพระราชดำเนิน แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี พอเสด็จลงสู่เรือเก๋งกรรเชียง ลอยลำห่างออกไปจากเรือซักซัน เรือพระที่นั่งมหาจักรีแลเรือรบทั้ง ๓ ลำที่ได้ออกนามมาแล้วข้างต้น ได้พร้อมกันยิงปืนสลุตเสียงครื้นครั่นไปทั้งท่า

เมื่อเสด็จถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรี ทหารประจำเรือได้ตั้งแถวรับเสด็จ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แลกระทำการเคารพโห่ถวายพระพรชัยมงคล โดยความชื่นชมยินดีทั่วหน้า

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งมหาจักรีใช้จักรออกจากเมืองเกาะหมาก เรือซักซันเป่าแตรเพลงสรรเสริญ

เรือรับเสด็จที่เมืองสมุทรปราการ

พระบารมีในเวลาที่เรือพระที่นั่งผ่านไป ส่วนพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนินมาในเรือซักซันนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้แยกเป็นสองกอง คือให้โดยเสด็จในเรือพระที่นั่งมหาจักรีกองหนึ่ง ให้เลยไปกับเรือซักซันไปลงเรือเมล์ที่เมืองสิงคโปร์ล่วงหน้า เสด็จพระราชดำเนินตรงไปกรุงเทพ ฯ อีกกองหนึ่ง

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือเดินใกล้ฝั่งแหลมมลายูตลอดมา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงตรวจทหารในเรือพระที่นั่ง พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการพร้อมกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์ แลดุมเสื้อทองคำลงยาอักษรพระนามย่อสำรับหนึ่งแก่หมอบั่ว ซึ่งได้รับราชการในหน้าที่นายแพทย์ประจำพระราชสำนัก ในระหว่างเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป แลได้รักษาราชการโดยเรียบร้อยเป็นที่พอพระราชหฤทัย กับโปรดเกล้า ฯ พระราชทานของที่ระลึกจากยุโรปแก่พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการ

เวลาทุ่ม ๑ ถึงซุนด่านโชล เรือพระที่นั่งแล่นรอช้าลง พระพิเทศพานิช กงสุลเยเนอราล ได้ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท นำหนังสือเมล์ขึ้นมาทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วโดยเสด็จมาในเรือพระที่นั่ง เวลายามครึ่ง ถึงหน้าเมืองสิงคโปร์ พระพิเทศพานิชกราบถวายบังคมลากลับเรือพระที่นั่งแล่นต่อไป ตอนดึกฝนตกมาก

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๑๒๖ เมื่อคืนนี้เรือแล่นผ่านเกาะเล็กน้อยมาใกล้ฝั่งตะวันตกแห่งแหลมมลายู เวลาเช้า ๒ โมง เรือผ่านระหว่างเกาะปูโลออร์ ข้างทิศตะวันออก และเกาะปูโลเปมันจิล ข้างทิศ

ตะวันตก แลเห็นเกาะหน้าเมืองปะหังได้แต่ไกล เวลา ๔ โมงเช้า ผ่านเกาะทิวมัน (เกาะนาค) พอพ้นเกาะนาคไปแล้ว เรือแล่นในที่กว้างแลไม่เห็นฝั่ง เวลา ๕ ทุ่มครึ่ง ผ่านเกาะปุโลบราลา

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาย่ำรุ่งครึ่ง ผ่านเกาะเรดัง เวลาบ่าย เรือล้ำแหลมเขมรเข้ามาในอ่าวสยาม

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๓ โมง แลเห็นเกาะกง เกาะกูด เกาะหมาก เกาะกระดาษ เกาะช้าง และเกาะเล็กน้อยอื่น ๆ เป็นหมู่กันอยู่ข้างหน้า เห็นฝั่งเขตเมืองตราดอยู่ไร ๆ บ่าย ๕ โมง ถึงเกาะกูด เรือพระที่นั่งทอดสมอประทับแรมราตรีหนึ่ง ระยะทางจากเมืองสิงคโปร์ถึงเกาะกูด ๖๔๐ ไมล์

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากเกาะกูด เวลาบ่ายโมงครึ่ง ถึงเกาะกระดาษ ระยะทาง ๑๖ ไมล์ พอเรือพระที่นั่งทอดสมอได้สักครู่หนึ่ง พระยาวิชยาธิบดี[๑] ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรีมาคอยรับเสด็จอยู่ที่นั้น ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กรมทหารเรือได้จัดเรือกลไฟเล็กมาเตรียมสำหรับเสด็จประพาส ๒ ลำ เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือกรรเชียงพ่วงเรือไฟเล็กประพาสเกาะกระดาษ เวลาย่ำค่ำ ๔๐ นาที เสด็จกลับสู่เรือพระที่นั่ง

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๑๒๖ เมื่อคืนนี้ เวลา ๑๐ ทุ่ม เรือพระที่นั่งถอนสมอใช้จักรออกจากเกาะกระดาษไปเมืองตราด ระยะทาง ๒๐ ไมล์ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงปากอ่าวเมืองตราด

---

(๑) พระยาวิชยาธิบดี (แบน บุนนาค)

เสด็จขึ้นเมืองตราด

เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องจอมพลทหารเรือธรรมดา เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่งมหาจักรี ประพาสเมืองตราด โดยเรือกลไฟขนาดย่อม ซึ่งกรมทหารเรือได้จัดมาเตรียมไว้ถวาย เวลาเช้า ๕ โมง ถึงปากน้ำเมืองตราด เรือแล่นขึ้นไปตามลำน้ำ มีผู้ใหญ่บ้านแลราษฎรลงเรือลอยลำเป็นแถวกันคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นอันมาก พอเรือพระที่นั่งผ่านมา ก็พากันโห่ถวายพระพรชัยมงคล แลประโคมพิณพาทย์ แจวเรือตามขบวนหลวงขึ้นมา เวลา ๕ โมง ๔๐ นาที เรือพระที่นั่งเทียบท่าต้นทางขึ้นไปเมืองตราด มีข้าราชการมณฑลจันทบุรี แลข้าราชการประจำเมืองตราดแต่งเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มาพร้อมกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่งสู่พลับพลาท่าเรือ พระสงฆ์ที่ประชุมพร้อมอยู่ในปะรำติดกับพลับพลานั้น สวดคาถาถวายพระพรชัยมงคล ข้างฝั่งซ้ายตรงข้ามกับท่าเรือ มีศาลาเล็กแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ลงมาเจริญพระพุทธมนต์เหมือนกัน ครั้นพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์แล้ว พระบริรักษภูธร[๑] ผู้ว่าราชการเมืองตราด อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารค พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเดินตามเสด็จต่อไป มีตำรวจภูธรนำหมวดหนึ่ง แลตามเสด็จหมวดหนึ่ง เวลาเที่ยง ๑๕ นาที ถึงจวนผู้ว่าราชการเมือง เสด็จประทับร้อน

---

(๑) พระบริรักษภูธร (ปิ๋ว บุนนาค) ต่อมาเป็น พระยาศรีธรรมศกราช สมุหเทศาภิบาล มณฑลอุบล

เวลาเที่ยง ๔๕ นาที เสด็จพระราชดำเนินจากจวนผู้ว่าราชการเมืองไปยังพลับพลา ซึ่งพระสงฆ์กับข้าราชการฝ่ายบ้านเมือง แลอาณาประชาราษฎรมาชุมนุมคอยเฝ้าอยู่พร้อมกันเป็นอันมาก ล้นหลามตั้งแต่พลับพลาเต็มถนนตลอดไปจนถึงสนาม เมื่อเสด็จถึงพลับพลาแล้ว พระสงฆ์ประมาณ ๑๕๐ รูป มีพระญาณวราภรณ์(๑) เจ้าคณะมณฑลจันทบุรี เป็นประธาน ประชุมพร้อมกันอยู่บนปะรำต่อกับพลับพลาข้างซ้ายนั้น เจ้าอธิการแจ้งว่าที่เจ้าคณะรองอ่านคำถวายพระพรชัยมงคลแทนพระสงฆ์เมืองตราด แสวงความปีติยินดีในการที่ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมเมืองตราด

คำถวายพระพรชัยมงคล
ของพระภิกษุสงฆ์เมืองตราด

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ ในแขวงเมืองตราด ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสแสดงปีติคาถาในเบื้องต้น แลถวายพระพรมงคลในที่สุด

การที่เมืองตราดได้กลับมาเป็นราชอาณาเขตสยามตามเดิม เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนตั้งต้นแต่พระภิกษุสงฆ์ ได้กลับมาพึ่งพระบรม

---

(๑) พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ ณ อยุธยา) วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาในรัชกาลที่ ๘ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช

เรือพระที่นั่งถึงท่าราชวรดิษฐ์

ราชสมภาร บรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ซึ่งเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ บำเพ็ญพุทธศาสนกิจตามสามารถ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ ข้อนี้ทำให้เกิดปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งอยู่แล้ว แลยังซ้ำเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองตราดในครั้งนี้ เพื่อให้ชาวเมืองได้เห็นเป็นสวัสดิมงคล แลแสดงพระเมตตาคุณที่มีอยู่ในประชาชนชาวเมืองตราดเป็นอันมาก จึงได้เกิดความปราโมทย์โสมนัสทวียิ่งขึ้น ด้วยมาระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณเป็นต้นนั้น จึงพร้อมใจกันตั้งสัตยาธิษฐานถวายพระพรมงคล

พาหุํ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ
ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ
ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลํ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคมหามุนินทร์ ได้ทรงชนะมารกับทั้งเสนาอันร้ายกาจ ทรงคิรีเมขล์เป็นราชคชาธาร มีกรพันหนึ่งซึ่งทรงสรรพอาวุธอันนฤมิตแล้ว ด้วยธรรมวิธีคือพระบารมีสิบทัศ มีพระทานพระบารมีเป็นต้น ด้วยอานุภาพแห่งสมเด็จพระทศพลมหามุนินทร์ซึ่งทรงชนะมารนั้น ขอชัยมงคลอันเลิศ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ แลขอพระพุทธาทิรัตนัตตยานุภาพ จงอภิบาลอุปถัมภ์สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงเกษมศานต์ ทรงพระชนมายุยืนนาน แลทรงบริบูรณ์ด้วยวรรณ สุขทุกทิวาราตรี ยิ่งด้วยพระกำลังปฏิภาณปรีชาแลวรกาย ผู้มุ่งหมายอนัตถะจงเสื่อมสูญ แลกลับนำประโยชน์เกื้อกูลมา สรรพอุปสรรคอุปัทวันตราย

ทุกขโรคาพาธภัยพิบัติจงพินาศ ราชลาภจงหลั่งไหลมาทุกทิศานุทิศ สรรพธรรมิกราชประสงค์จะประสิทธิดังพระราชหฤทัยโดยไม่เนิ่นช้า สยามาณาเขตจงไพศาลแลบริบูรณ์ด้วยประโยชน์สาร ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าจงทรงสถิตยืนนานในพระบรมราชมไหศวริยสมบัติ เพื่อได้ทรงอุปถัมภ์พระบรมพุทธศาสนา ให้ถาวรเจริญยิ่งแล เพื่อประชาราษฎรได้ประสบสิ่งซึ่งเป็นคุณประโยชน์สุขทั่วหน้าด้วยพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระบรมราชูปถัมภ์ โดยธรรมิกอุบายเป็นนิจนิรันดร์ ขอถวายพระพร ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระพรพระภิกษุสงฆ์ แลมีพระราชดำรัสตอบ เป็นเนื้อความว่า แต่เดิมเมื่อเมืองตราดได้ตกไปอยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ทำให้ทรงพระวิตกเป็นอันมาก ว่าพระสงฆ์ในเมืองตราดนี้จะเสื่อมทรามลงด้วยประการต่าง ๆ แต่ครั้นเสด็จมาครั้งนี้ได้ทรงเห็นประจักษ์ว่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงเจริญอยู่ก็เป็นที่ทรงยินดียิ่งนัก ในที่สุดทรงรับรองด้วยพระราชหฤทัยปราโมทย์ ว่าจะทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในเมืองนี้ให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้นต่อไป

ในที่สุดพระราชดำรัสตอบ พระสงฆ์ได้สาธุพร้อมกัน ครั้นแล้วทรงถวายย่ามระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปแก่หัวหน้าพระสงฆ์ พระญาณวราภรณ์ถวายอดิเรกแล้ว เสด็จออกหน้าพลับพลา ข้าราชการมณฑลจันทบุรีแลเมืองตราด เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมด้วยราษฎรตรงที่ประทับ พระบริรักษภูธร ผู้ว่าราชการเมือง ได้อ่านคำถวายพระพรชัยมงคล ดังนี้

คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองตราด

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณา แทนบรรดาข้าราชการแลประชาราษฎร อันล้วนร่วมฉันทสโมสรคำนึง ถึงพระเดชพระคุณในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ที่ได้ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จมาเมืองตราด ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ถวายบังคมแทบเบื้องพระบาทยุคลในเวลาวันนี้

จำเดิมแต่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบความ ตามโทรเลขที่พระราชทานมาแต่ในเวลาเสด็จประพาสอยู่ ณ ประเทศยุโรป เมื่อ ณ เดือนกันยายน ทรงพระกรุณาดำรัสว่าจะเสด็จมา ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เฝ้าถึงเมืองตราดนี้ก็ได้พากันตั้งหน้าหมายตาคอย ด้วยความยินดีที่จะได้ประสบมงคลสมัยอันนั้นอยู่ แต่มิได้คาดเลยว่าจะทรงพระราชอุตสาหะ เสด็จมาในเวลาขากลับจากประเทศยุโรป ก่อนได้เสด็จคืนยังพระราชนิเวศมนเทียรสถานในพระราชธานี ที่ได้เสด็จจรจากพรากไปแล้วเป็นช้านาน ที่สู้ทรงทรมานพระองค์เสด็จมาทั้งนี้ จะพึงคิดเห็นได้แต่ด้วยเหตุอย่างเดียว คือว่าทรงพระเมตตาแก่ชาวเมืองตราดเหมือนอย่างบิดาที่มีความอาวรณ์ระลึกถึงบุตรแล้ว แลมิได้คิดแก่ความลำบากยากเข็ญอย่างไร สู้ฝ่าฝืนทูระประเทศทางกันดารไป เพื่อแต่ที่จะได้เห็นหน้าบุตรเป็นที่ตั้ง ดังนี้

อันน้ำใจของประชาชนชาวเมืองตราด เมื่อได้แลเห็นพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐในเวลาวันนี้ ความปีติยินดีก็ตื้นเต็มอกไปทั่วหน้า พ้นวิสัยที่จะพรรณนาด้วยคำให้ทรงทราบได้ ว่าความยินดีที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในครั้งนี้ มีแก่ชาวเมืองตราดสักเพียงใด ถ้าจะมีที่เทียบเปรียบได้ ก็แต่ความยินดีของพระชาลีนางกัณหาเมื่อได้กลับไปพบเห็นพระเวสสันดรแลนางมัทรี ที่กล่าวไว้ในกัณฑ์ฉขัตติยบรรพนั้น พอจะนับว่าเป็นทำนองเดียวกันได้ ด้วยประการทั้งปวง

อำนาจความปีติยินดีที่มีทั่วหน้ากันในครั้งนี้ กับทั้งอำนาจกุศลบุญราศี อันบังเกิดแต่ความกตัญญูกตเวทีของชาวเมืองตราด ซึ่งได้มีมั่นคงต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทั้งในเวลาทุกข์แลสุขสืบเสมอมาทุกเมื่อนี้ สมควรจะอ้างเป็นสัจจาธิษฐานของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งจะพร้อมกันทูลถวายชัยมงคล ให้ประสิทธิในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในเวลานี้ แลด้วยอำนาจสัจจาธิษฐานนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานถวายพระพร แด่สมเด็จบรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงพระเจริญสิริสุขสวัสดิพิพัฒนมงคล พระชนมายุสถาพร ขอให้ทรงมีชัยชำนะแก่อริราชดัสกรทั่วทิศานุทิศ แลขอให้สรรพราชกิจประสิทธิสมดังพระราชหฤทัยจำนงจงทุกประการ เทอญขอเดชะ ฯ

ครั้นอ่านแล้ว ได้นำกล่องงาบรรจุคำถวายพระพรชัยมงคล ยอดเป็นพระจุลมงกุฎทองคำ ฝีมือทำอย่างประณีต ขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย

ซุ้มกรมทหารเรือ
สร้างที่ท่าราชวรดิษฐ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบ ดังนี้

พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองตราด

ดูกรประชาชนอันเป็นที่รักของเรา ถ้อยคำซึ่งเจ้าทั้งหลายได้มอบฉันทะให้กล่าวเฉพาะหน้าเวลานี้ เป็นที่จับใจอย่างยิ่ง

สมัยเมื่อเราต้องพลัดพรากจากเขตแดนอันเป็นที่พึงใจ ซึ่งเราได้ใส่ใจบำรุงอยู่ แลเมื่อนึกถึงประชาชนทั้งหลาย อันเป็นที่รักใคร่คุ้นเคยของเราต้องได้รับความเปลี่ยนแปลง อันประกอบไปด้วยความวิบัติไม่มากก็น้อย ย่อมมีความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก

เพราะเหตุฉะนั้น ครั้นเมื่อเราได้รับโทรเลขจากเมืองตราดในเวลาที่เราอยู่ในประเทศยุโรป เป็นสมัยเมื่อเราได้มาอยู่รวมกันอีก จึงมีความยินดีอย่างยิ่ง มีความปรารถนาที่จะใคร่ได้มาเห็นเมืองนี้แลเจ้าทั้งหลายเพื่อจะได้ระงับความลำบากอันใดซึ่งจะเกิดขึ้นด้วยความเปลี่ยนแปลงแลเพื่อจะได้ปรากฏเป็นที่มั่นใจแก่เจ้าทั้งหลายว่า การทั้งปวงจะเป็นที่มั่นคงยืนยาวสืบไป เจ้าทั้งหลายผู้ที่ได้ละทิ้งภูมิลำเนาจะได้กลับเข้ามาสู่ถิ่นฐาน แลที่ได้ละเว้นการทำมาหากินจะได้มีใจอุตสาหะทำมาหากินให้บริบูรณ์ดังแต่ก่อนแลทวียิ่งขึ้น ซึ่งเจ้าทั้งหลายคิดเห็นว่าเราเหมือนบิดาที่พลัดพรากจากบุตร จึงรีบมาหานั้นเป็นความคิดอันถูกต้องแท้ ขอให้เชื่ออยู่ในใจเสมอสืบไปในเบื้องหน้าดังเช่นที่คิดเห็นในครั้งนี้ ว่าเราคงจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข แลจะช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์

บัดนี้เรามีความยินดีที่ได้เห็นเจ้าทั้งหลายมาสโมสรประชุมกัน ณ ที่นี้ด้วยหน้าตาอันเบิกบาน ซึ่งเป็นพยานว่าถึงเราได้อยู่ในประเทศที่ไกล แต่รัฐบาลของเราได้จัดการต้อนรับเจ้าทั้งหลายโดยความเอื้อเฟื้อเป็นธรรม แลมีความกรุณาสมดังความปรารถนาแลคำสั่งของเรา เป็นที่พอใจในความจงรักภักดีของเจ้าทั้งหลาย ทั้งในเวลาที่ล่วงมาแล้วแลในเวลานี้ จึงมีความปรารถนาที่จะให้เมืองตราดนี้อยู่เย็นเป็นสุขสมบูรณ์ แลขออำนวยพรแก่อาณาประชาราษฎร ให้มีความเจริญสุขสิริสวัสดิ์ ทำมาค้าขึ้น บริบูรณ์มั่งคั่งสืบไปในภายหน้า ฯ

ครั้นมีพระราชดำรัสตอบแล้ว ราษฎรร้องสาธุพร้อมกันด้วยความปลื้มจิตยินดี ประดุจดังว่าได้นัดแนะกันไว้ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระแสงสำหรับเมืองไว้เพื่อเป็นสวัสดิมงคล ผู้ว่าราชการเมืองได้รับจากพระหัตถ์ แล้วเชิญพระแสงขึ้นพาดไว้เหนือบันไดแก้วบนโต๊ะที่บูชา ข้าราชการแลราษฎรทั้งปวงพร้อมกันโห่ร้องถวายพระพรชัยมงคล ๓ ครั้ง พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เจ้าพนักงานประโคมปี่พาทย์ ในขณะนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเสมาที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปแก่เด็กทั้งปวง แลโปรดเกล้าฯ ให้หัวหน้าราษฎรทุกชาติทุกภาษาทั้งจีนแลแขก นำเครื่องสักการบูชาทูลเกล้า ฯ ถวาย มีพระราชดำรัสปราศรัยไต่ถามถึงทุกข์สุขอาณาประชาราษฎรตามสมควร เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที เสด็จขึ้น เสวยพระกระยาหารกลางวันที่จวนผู้ว่าราชการเมือง

ครั้นเสวยแล้ว โปรดเกล้าฯพระราชทานสิ่งของที่ระลึก แก่พระยาวิชยาธิบดี พระบริรักษภูธร แลภรรยา ทั้งพระราชทานเหรียญเป็น

บำเหน็จแก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นหัวหน้านายงานในการจัดการรับเสด็จ

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จพระราชดำเนินประพาสหมู่บ้านราษฎร ทรงพระดำเนินตามถนนตลาดจนสุดถนน เป็นถนนกว้างประมาณ ๘ ศอก ยาวหลายเส้น ราษฎรทั้งปวงได้พากันมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท อยู่แน่นเต็มทั้งสองข้างทาง ตามร้านแลบ้านเรือนตั้งเครื่องบูชาตกแต่งสถานที่ นำดอกไม้ธูปเทียนเครื่องอุปโภคบริโภคถวายเป็นอันมาก ตามถนนราษฎรพากันตั้งซุ้มประตูแขวนโคมแลประดับธง เป็นระยะห่างกันประมาณ ๑๐ วา แลไปทางหัวถนนท้ายถนนเห็นซุ้มเป็นชั้น ๆ นับไม่ถ้วน ดูธงทิวปลิวไสวเป็นที่งดงามนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงซื้อสิ่งของต่าง ๆ แลมีรับสั่งปฏิสันถารแก่อาณาประชาราษฎรตลอดทางเสด็จพระราชดำเนิน แล้วทรงรถเสด็จทางถนนแยกจากตลาดกลับถึงท่าเรือ เวลาบ่าย ๔ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากท่าเมืองตราด ข้าราชการแลราษฎรได้โห่ถวายพระพรชัยมงคล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เวลาก่อนย่ำค่ำ เสด็จถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรี

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเมืองตราดในครั้งนี้ บรรดาข้าทูลละอองธุลีพระบาท แลอาณาประชาราษฎรทั้งปวงมีความปิติยินดีทั่วหน้า ได้อุตสาหะตั้งใจสนองพระเดชพระคุณจัดการตกแต่งบ้านเมืองและระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนินโดยความสวามิภักดิ์อย่างแข็งแรง อันเป็นเครื่องสำแดงให้เห็นประจักษ์แห่งความจงรักภักดี แลความเลื่อมใสในพระบรมโพธิสมภาร แลพระมหากรุณาธิคุณซึ่งมีฝังอยู่ในน้ำใจของราษฎรทั้งปวงเป็นนิรันดร์ ตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปมีกรุยปักตลอด ตาม

สองฝั่งน้ำก็ปักธงห้อยโคมเปนระยะถี่ ที่ใดมีศาลาที่พักก็มีพระสงฆ์ลงมาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายพระพรมงคล ทางจากท่าเรือขึ้นไปเมืองตราดนั้นไกลประมาณ ๖๐ เส้น ปักธงทิวแลแขวนโคมตลอดทั้งสองข้างทาง มีตำรวจภูธรยืนรายเปนระยะไป ที่พลับพลาแลตามศาลาที่พักต่าง ๆ ก็ตกแต่งอย่างงดงามทุกแห่ง ทวยราษฎรทั้งปวงก็มีกิริยายิ้มแย้มแจ่มใสยินดี ที่ได้ชมพระบารมีเปนอย่างยิ่ง ดูรื่นเริงเปนสุขเกษมศานต์ทั่วทั้งเมือง

เสด็จประพาสเกาะช้าง

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลา ๔ โมงเช้า เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากอ่าวเมืองตราดไปเกาะช้างทาง ๒๖ ไมล์ เวลาเที่ยงครึ่งถึงเรือพระที่นั่งทอดสมอห่างจากฝั่งประมาณ ๒ ไมล์ ทันใดนั้นพระยาสิงหบุรานุรักษ์[๑] ผู้ว่าราชการเมืองระยองกับพระบริรักษภูธร ผู้ว่าราชการเมืองตราด ได้มาเฝ้า แล้วล่วงหน้ากลับไปรับเสด็จที่เกาะ

เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงจากเรือมหาจักรี ทรงเรือกรรเชียงพ่วงเรือกลไฟไปประพาสเกาะช้าง ๓ โมงเศษ เสด็จถึงท่าคลองมะยม พระยาสิงหบุรานุรักษ์ พระบริรักษภูธร กับหลวงแกลงแกล้วกล้า นายอำเภอเมืองแกลง พร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้านแลประชาราษฎรเปนอันมาก เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโห่ถวายชัยมงคล ๓ ครั้ง เสด็จพระราชดำเนินประทับพลับพลา ซึ่งพระยาสิงหบุรานุรักษ์ แลหลวงแกลงแกล้วกล้ามาตั้งไว้รับเสด็จ กับ

---

(๑) พระยาสิงหบุรานุรักษ์ (เจิม บุนนาค) ผู้ว่าราชการเมืองระยอง ต่อมาได้เปนพระยาศรีสัชนาลัย ผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลก

แห่เข้าพระบรมมหาราชวัง

พระบริรักษภูธร ได้เตรียมเครื่องเสวยแลเครื่องเลี้ยงข้าราชการที่โดยเสด็จพระราชดำเนินไว้ โดยพร้อมเพรียงด้วย

เสด็จประทับที่พลับพลาแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรทั้งปวงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แลถวายของต่าง ๆ เป็นอันมาก มีพระราชดำรัสปราศรัยบรรดาราษฎรตามสมควร แล้วพระราชทานเสมาเด็กเกาะช้างนี้เป็นที่งดงามแลมีลำธารน้ำตกด้วย แต่ไม่ได้เสด็จประพาสเพราะฝนตกมาก เสด็จกลับถึงเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ

เสด็จขึ้นเมืองจันทบุรี

เวลาบ่าย ๕ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากเกาะช้างไปเมืองจันทบุรี เวลา ๒ ทุ่มเศษ ถึงแหลมสิงห์ ทางจากเกาะช้าง ๒๘ ไมล์ เรือรบในกระบวนยิงปืนสลุต ที่ว่าการอำเภอพลิ้วทำสะพานยาวออกมาจากฝั่งจุดโคมไฟตลอดสะพาน ดูแต่ไกลเห็นดวงไฟระยับติดกันไปหมดงามมาก ที่แหลมสิงห์แลตามฝั่งจุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ มีพลุกรวด แลไฟเพนียงเป็นต้น บรรดาเรือกลไฟใหญ่น้อยทั้งปวงทอดสมอเป็นบริวารเรียงรายห้อมล้อมเรือพระที่นั่ง เป็นที่สง่าน่าดูนัก เรือพระที่นั่งทอดสมอตรงหน้าแหลมสิงห์ ซึ่งอยู่ในระหว่างเกาะนมสาว แลเกาะจุฬา ห่างจากปากน้ำไมล์เศษ พระยาจ่าแสนบดี[(๑)] พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์[(๒)] ปลัดมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรรัฐนิวาส นายอำเภอพลิ้ว ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

---

(๑) พระยาจ่าแสนบดี (อวบ เปาโรหิต) ข้าหลวงพิเศษกระทรวงมหาดไทยออกไปตรวจการจัดรับเสด็จ ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยามุขมนตรี

(๒) พระยาสุริยเดช (จาบ สุวรรณทัต)

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า พระยาพิชัยชลธี ที่ปรึกษาราชการมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรัฐนิวาส ขึ้นมาเฝ้า เพื่อจะได้นำร่องเรือพระที่นั่งขึ้นไปเมืองจันทบุรี

เวลาเช้า ๑ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องทหารเรือธรรมดาพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ข้าราชการ เสด็จลงจากเรือที่นั่งมหาจักรี ทรงเรือไฟเล็ก ขึ้นไปเมืองจันทบุรี เรือรบยิงปืนสลุต เวลาที่เสด็จผ่านสะพานน้ำหน้าที่ว่าการอำเภอพลิ้วนั้น มีกำนันผู้ใหญ่บ้านแลราษฎรมาชุมนุมโห่ถวายพระพรชัยมงคลเป็นอันมาก เวลา ๓ โมง ๔๐ นาที ถึงบ้านแหลมประดู่ แล้วเข้าคลองลัด ตรงนี้น้ำตื้นเรือกลไฟเข้าไปไม่ได้ ต้องเปลี่ยนเรือกรรเชียงที่ปากคลอง กรรเชียงมาประมาณ ๔๐ นาที ออกจากคลองลัด เรือโมเตอร์จูงเรือกรรเชียงแล่นขึ้นไปตามลำน้ำ เวลาเช้า ๕ โมง ๓๐ นาที ถึงท่าเมืองใกล้ที่ว่าการมณฑล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง นายเรือเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ ซึ่งกราบถวายบังคมลาล่วงหน้ามาแต่เมืองตราด กับข้าราชการกรมการในมณฑลจันทบุรี ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน แลไวสกงสุล บาทหลวงฝรั่งเศสแต่งเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาชุมนุมกันคอยรับเสด็จที่ท่า ทหารเรือได้ยิงสลุตจากค่าย พระยาวิชยาธิบดี ข้าหลวงเทศาภิบาลอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท ไปประทับร้อน ณ ที่ว่าการมณฑล มีข้าราชการสมทบกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่นี้อีกเป็นอันมาก

เวลาเที่ยงแล้วกับ ๑๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการ มีหมวดทหารเรือแห่นำตามเสด็จไปประทับพลับพลาออกราษฎรที่หน้าค่ายทหาร บรรดาราษฎรไทย ญวน จีน ฯลฯ แลนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ มาชุมนุมพร้อมกัน คอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นอันมาก มีการมหรสพ ฆ้องกลอง เล่าโก๊ะ สิงโต มังกร กลางสนามเป็นการครึกครื้น แลตั้งโต๊ะเครื่องสักการบูชาที่หน้าพลับพลา เมื่อเสด็จถึงพระสงฆ์เมืองจันทบุรีประมาณ ๓๕๐ รูป มีพระญาณวราภรณ์เจ้าคณะมณฑลเป็นประธาน สวดชัยปริตะคาถา พนักงานประโคมดนตรีแล้วพระครูสังฆปาโมกข์ เจ้าคณะเมือง อ่านคำถวายพระพรมงคล

คำถวายชัยมงคลของพระภิกษุสงฆ์จันทบุรี

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ

อาตมภาพรับฉันทานุมัติของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองจันทบุรี แสดงความยินดีถวายพระพรมงคล ในการที่เสด็จพระราชดำเนิน ประพาสเมืองจันทบุรีในครั้งนี้

เมื่อก่อน ๆ แต่นี้ พุทธศาสนิกชน มีพระภิกษุสงฆ์เป็นต้น ชาวเมืองจันทบุรี ได้เคยเฝ้าถวายชัยมงคล ในเวลาที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสก็ย่อมมีความปลื้มจิตยินดีด้วยกตัญญูกตเวทิตาจิต ระลึกถึงพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ แลการที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

ให้เจริญยิ่ง ด้วยพระราชศรัทธาปสาทะอันไม่หวั่นไหวคืนคลาย พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจึงได้มีโอกาสอันดี เพื่อบำเพ็ญพุทธศาสนธรรมอันเป็นบุญนฤธิตาตามศรัทธาศัย ก็แต่การที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสในครั้งนี้ ทำให้เกิดปีติยินดียิ่งขึ้นเป็นอันมาก เพราะไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสมานาน จึงพร้อมใจกันตั้งสัตยาธิษฐานอ้างพระพุทธาทิรัตนตรัยเป็นที่ตั้งถวายพระพร

โย กปฺปโกฏีหิปี อปฺปเมยฺยํ
กาลํ กโรนฺโต อติทุกฺกรานิ
เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ
นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส
เอวํ มหาราชวโรปฺปเมยฺโย
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

สมเด็จพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงประกอบโพธิกิจทั้งหลายอันยากยิ่ง ได้ทรงประสบความลำบากยากเข็ญสิ้นกาลนานอันจะนับประมาณแม้ด้วยโกฏิแห่งกัลป์มิได้ ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตวโลก พระองค์มีพระกรุณาอันใหญ่ จึงได้เป็นที่นอบน้อมนับถือของสัตวนิกรฉันใด สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันยากยิ่งเพื่อประโยชน์แลสุขแก่ประชาราษฎร์ถึงได้เสด็จประพาสบรวิสัยทูรสถานด้วยราชกิจอันเป็นรัฏฐานุปาลโนบาย บมิได้ทรงคิดแก่ความลำบากยากเข็ญอันจะเกิดมี จึงเป็นที่นับถือของประชาราษฎร์ก็ฉันนั้น ด้วยสัจวาจาภาษิตนี้ แลอานุภาพพระรัตนตรัยที่ได้นอบน้อม ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งพระบรม

ราชวงศ์แลราชบริพาร จงทรงเกษมสำราญไร้ทุกข์ภยันตราย โศกาดูรโรคาพาธ ผิไพรีปทุฐจิต จงบมิสามารถด้วยกำลังพระปรีชาญาณธรรมิกบั๊ตถนาการจงประสิทธิโดยเร็วพลัน เสด็จสถิตในพระบรมราชมไห-ศวรรย์ยิ่งด้วยจตุพิธพรธรรม เพื่อให้ทรงอุปถัมภ์พระบรมพุทธศาสนาแลศาสนิกชนประชาราษฎร์ให้เจริญยิ่ง ๆ ด้วยธรรมิโกบาย เป็นนิจกาลพระราชสยามาณาเขตจงไพศาลสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ทุกเมื่อ เทอญ ฯ ขอถวายพระพร

พอจบคำถวายพระพรมงคลที่อ่าน พระสงฆ์ได้สวดพระคาถาถวายชัยมงคลพร้อมกันเช่นที่เมืองตราดแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระพรพระภิกษุสงฆ์ด้วยความเคารพ แลมีพระราชดำรัสตอบเป็นเนื้อความว่า เมืองจันทบุรีนี้เป็นเมืองซึ่งมีพระราชหฤทัยผูกพันอยู่มาก ได้เสด็จมาประพาสหลายครั้งจนทรงคุ้นเคยกับสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎรโดยมากแลได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยอยู่เสมอ ที่จะทำนุบำรุงให้เป็นเมืองสำคัญในพระราชอาณาเขตเมืองหนึ่ง ในสมัยที่เมืองนี้มีพวกต่างประเทศที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนามาแทรกแซงนั้น ได้ทรงพระวิตกถึงพระพุทธ-ศาสนาแลพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก แต่ได้ทรงทราบข่าวคราวอยู่เสมอว่าพระพุทธศาสนายังคงรุ่งเรืองอยู่ก็เป็นเหตุให้ทรงยินดี มาบัดนี้เมื่อได้เสด็จมาพบพระสงฆ์ชุมนุมอยู่เป็นอันมาก ได้ทรงเห็นประจักษ์เฉพาะพระพักตร์เช่นนี้ ยิ่งเป็นเหตุให้ทรงปราโมทย์ทวียิ่งขึ้น

ครั้นมีพระราชดำรัสแล้วพระสงฆ์สาธุพร้อมกัน แล้วพระราชทานย่ามที่ระลึกในการเสด็จประพาสยุโรปแก่พระครูสังฆปาโมกข์ แลนายก

พระสงฆ์อื่น ๆ บางรูป พระสงฆ์ถวายอดิเรกแล้ว เสด็จออกที่ชุมนุมข้าราชการแลประชาราษฎร พระยาวิชยาธิบดีอ่านคำถวายพระพรชัยมงคลแสดงความยินดีในนามของราษฎรเมืองจันทบุรี

คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองจันทบุรี

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส นำฉันทานุมัติของข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน แลพ่อค้าพานิชคณาจารย์ประชาราษฎร บรรดามีตำแหน่งนิวาสสถานทั่วจังหวัดเมืองจันทบุรี ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ในมงคลสมัยที่ได้รับเสด็จอีกครั้งหนึ่งในคราวนี้ อันเป็นเหตุให้บังเกิดปิติยินดีทั่วหน้าหาที่สุดมิได้ ด้วยความนิยมมีอยู่ในเมืองนี้แต่ไรมา ว่าเป็นเมืองโปรดของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ย่อมพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จประพาส แลทรงพระกรุณาคุ้นเคยแก่ชาวเมืองทั่วไปโดยมาก ใช่แต่เท่านั้น ครั้นถึงคราวเคราะห์เข็ญเกิดขึ้นแก่เมืองนี้ ก็ทราบอยู่ทั่วกันว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงบำเพ็ญพระวิริยบารมี เพื่อจะบำบัดความลำบากยากไร้ของบ้านเมืองมิได้ย่อหย่อน ทั้งทรงพระอุตสาหะทำนุบำรุงเพื่อจะให้บ้านเมืองแลประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับมา จนการทั้งนี้สำเร็จได้ดังพระบรมราชประสงค์ ด้วยอำนาจพระวิริยอุตสาหะควรเป็นที่อัศจรรย์ แลเป็นพระเดชพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายหาที่เปรียบมิได้ ด้วยแลเห็นพระเมตตาคุณปรากฏเสมอมาเช่นนี้ น้ำใจ

ทรงรถพระที่นั่งเสด็จสวนดุสิต

ชาวเมืองจันทบุรี จึงมีปฏิพัทธ์ผูกพันอยู่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อได้ทราบว่าไม่ทรงสบายจนถึงต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรปประเทศก็พากันอาวรณ์ร้อนใจ ตั้งหน้าคอยฟังข่าวเสด็จทุก ๆ คราวที่จะทราบได้ ครั้นได้ทราบว่าเสด็จไปทรงเจริญพระบรมสุข จึงค่อยคลายความกังวล จนมาได้แลเห็นพระองค์ทรงพระสิริโสภาคย์ ปราศจากโรคาพาธมลทินปรากฏแก่ตาข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในวันนี้ ทำให้ปลื้มใจ เต็มไปด้วยความโสมนัสยินดี จึงพร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลถวายชัยมงคล ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทให้ทรงเจริญพระชนมายุยืนนาน ทรงเสวยสุขสำราญนิราศไร้โรคาพาธปราศจากภยันตราย เสด็จดำรงรัฐสีมาอาณาจักร เป็นที่พึ่งพำนักของประชาชนทั้งหลายสืบไปให้จงช้านาน อนึ่ง ขอให้สรรพราชการซึ่งมีพระราชหฤทัยหวัง ทั้งฝ่ายที่จะบำบัดขจัดสรรพศัตรูหมู่ร้าย แลที่จะบำรุงรักษาความบริบูรณ์สุขสบาย ขอสยามรัฐสีมามณฑลจงประสิทธิสิริสวัสดิพิพัฒนผล ให้สมดังพระราชหฤทัยจำนงจงทุกประการ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ ฯ

เมื่อจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองจันทบุรี

ดูกรประชาชนอันเป็นที่รักของเรา ถ้อยคำอันไพเราะซึ่งได้กล่าวต้อนรับแลอำนวยพร อันเจ้าทั้งหลายได้ให้ฉันทะมากล่าวเฉพาะหน้าเราเวลานี้ เป็นที่พอใจแลจับใจเป็นอันมาก

เมืองจันทบุรีนี้ แต่เดิมมาย่อมเป็นที่เราไปมาเยี่ยมเยียนอยู่เป็นนิจ ได้รู้สึกว่าเป็นเมืองหนึ่ง ซึ่งอาจจะบำบัดโรคแลให้ความสำราญใจสำราญกาย เพราะได้มาอยู่ในที่นี้เป็นหลายคราว จึงเป็นที่รักมุ่งหมายจะบำรุงให้ความเจริญยิ่งขึ้น ความคุ้นเคยต่อประชาชนในที่นี้ย่อมมีเป็นอันมาก ดูจเจ้าทั้งหลายระลึกได้ ถึงว่าเราต้องห่างเหินไป ไม่ได้มาเยี่ยมเมืองนี้ถึง ๑๔–๑๕ ปี ด้วยความจำเป็น แต่มิได้ละเลยความผูกพันในใจที่จะบำรุงเมืองนี้ให้อยู่เย็นเป็นสุข แลมีใจระลึกถึงประชาชนทั้งหลาย อันเป็นที่รักที่คุ้นเคยกัน แลได้ฟังข่าวสุขทุกข์ของเจ้าทั้งหลายอยู่เป็นนิจ

เมื่อเป็นโอกาสซึ่งจะได้มายังเมืองนี้ในครั้งแรกซึ่งได้เริศร้างไปช้านาน จึงมีความยินดีตักเตือนใจอยู่เสมอ ที่จะใคร่เห็นภูมิประเทศแลราษฎรอันเป็นที่รักของเรา ผลแห่งความมุ่งหมายอันแรงกล้านี้ได้สำเร็จเป็นอันดี เป็นเหตุให้เกิดความชื่นชมโสมนัสในใจว่า บ้านเมืองมิได้เสื่อมทรามไป มีความสุขสมบูรณ์อยู่สมดังความปรารถนา ทั้งได้เห็นหน้าพวกเจ้าทั้งหลายเบิกบานแสดงความชื่นชมยินดี ส่อให้เห็นความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลาย สมกับคำที่กล่าวว่า มีมิตรจิตแลมิตรใจในระหว่างตัวเราแลเจ้าทั้งหลาย ความรู้สึกอันนี้ย่อมมีแต่ความชื่นชมยินดีทวีขึ้น

บัดนี้เมืองจันทบุรี ได้เป็นเมืองใหญ่ในมณฑลฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งรัฐบาลของเราได้คิดจะบำรุงให้เจริญดียิ่งขึ้น เราขอเตือนเจ้าทั้งหลายให้ตั้งหน้าทำมาหากิน แลประพฤติตนให้สมควรแก่ความชอบธรรมซึ่งควรประพฤติ แลขอให้มีความไว้วางใจในตัวเรา ว่าจะเป็นผู้ชื่นชมยินดีในเวลาที่เจ้ามีความสุขสมบูรณ์มั่งคั่ง แลจะเป็นผู้เดือดร้อนกระวนกระวาย

ซุ้มกรมยุทธนาธิการ
สร้างที่ถนนราชดำเนินใน

ในเวลาที่เจ้าทั้งหลายต้องภัยได้ทุกข์โดยใช่เหตุ ในเวลานี้เราขอแสดงความไว้วางใจว่า ข้าราชการทั้งหลายคงจะได้ทำหน้าที่ เพื่อจะทะนุบำรุงให้เจ้าทั้งหลายมีความสุข สมดังความปรารถนาของเรา ขออำนวยพรให้เจ้าทั้งหลายได้รับความเจริญสุขสิริสวัสดิ์ ทำมาค้าขายได้ผลเป็นสุขสมบูรณ์ทั่วกันทุกคน เทอญ ฯ

เมื่อมีพระราชดำรัสแล้วราษฎรทั้งปวงได้พร้อมกันโห่ถวายชัยมงคล ประโคมดนตรี พระสงฆ์สวดถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระแสงสำหรับเมือง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเสมาที่ระลึกจากยุโรปแก่เด็กทั้งหลาย ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลภรรยาถวายดอกไม้ธูปเทียน ทรงรับแลมีรับสั่งปฏิสันถารตามสมควรแล้วเสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลา ประพาสที่พักทหารเรือรอบบริเวณนายทหารแลพลทหารตั้งแถวรับเสด็จกลางสนาม มีทหาร ๓ กองร้อยคือทหารเมืองจันทบุรี ๒ กองร้อย ทหารเมืองระยอง ๑ กองร้อย ทรงตรวจสถานที่แล้วประทับ ณ ที่ว่าการสักครู่หนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินจากค่ายสู่ที่ว่าการมณฑล เสวยพระกระยาหารกลางวัน พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการ

เสวยแล้วพระราชทานสิ่งของที่ระลึกแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร ภรรยาพระยาวิชยาธิบดี ซึ่งมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ ณ ที่นั้น ได้รับพระราชทานกล่องหมากทอง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรทั้งหลายถวายดอกไม้ธูปเทียนแลสิ่งของต่าง ๆ

เวลา ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินประพาสถนนตลาดโดยทางลาดพระบาท ถนนนี้ตัดไปตามลำน้ำฝั่งขวา มีร้านเป็นแถว คับคั่ง

ตลอดทั้งสองข้าง กว้างขนาดถนนที่เมืองตราดแต่ยาวกว่ามาก ราษฎรพากันมาเฝ้าแน่นทั้งสองข้างทาง ตั้งเครื่องสักการบูชาทุกบ้านถวายดอกไม้ธูปเทียนสิ่งของต่าง ๆ ตั้งซุ้มงาม ๆ ถี่กระชั้นกันมากมีระยะประมาณ ๖ วาต่อซุ้ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งปราศรัยกับประชาราษฎรตลอดไป แลได้ทรงซื้อสิ่งของบ้าง บ่าย ๓ โมง ๔๐ นาที เสด็จสู่เรือพระที่นั่งกรรเชียงข้างท้ายตลาด เสด็จจากเมืองจันทบุรี ข้าราชการแลราษฎรโห่ถวายชัยมงคล กรมทหารเรือยิงปืนสลุตส่งเสด็จพระราชดำเนิน บ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จถึงบ้านแหลมประดู่ เสด็จจากเรือกรรเชียงสู่เรือกลไฟเล็กล่องลงมาถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรีเวลาย่ำค่ำ

การรับเสด็จที่เมืองจันทบุรีในวันนี้ ข้าราชการแลไพร่บ้านพลเมือง พ่อค้าพาณิชทั้งปวงทุกชาติทุกภาษา ได้ตั้งใจจัดการสนองพระเดชพระคุณโดยความนิยมยินดีพร้อมเพรียงกันทั่วหน้า ตั้งซุ้มปักธงแขวนโคมตามระยะทางตลอดลำน้ำ ที่ปากคลองลัดมีซุ้มใหญ่ข้ามคลองบรรดาเรือไปมาทั้งหลายตกแต่งด้วยธงไสว ตามบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำแลในเมือง ก็ประดับด้วยเฟื่องใบไม้บุผ้าขาวผ้าแดง ตั้งพระบรมรูปแลเครื่องสักการบูชาทั่วทุกบ้าน บาทหลวงฝรั่งเศสนำนักเรียนมาตั้งแถวแสดงความเคารพที่บันไดน้ำ สถานกงสุลก็จัดการตกแต่งรับเสด็จโดยประณีต บรรดาพระสงฆ์ตามตำบลต่าง ๆ มาตั้งร้านถวายพระพรมงคลตามริมน้ำเป็นระยะขึ้นไปหลายแห่ง ที่ตำบลใดมีโรงเรียน ก็พานักเรียนมาตั้งแถวร้องคำสรรเสริญพระบารมี ปี่พาทย์ฆ้องกลองประสานเสียงเซ็งแซ่ ตั้งแต่เสด็จเข้าคลองลัดมาจนตลอดถึงเมือง มีเรือยาวเป็นอันมากล้วนตกแต่งหน้าโขนแลปักธงหัวท้าย ฝีพายแต่งกายสะสวยสวมเสื้อหมวกเหมือนกันหมดเป็นลำ ๆ บางลำมีฝีพายหญิง บางลำมีฝีพาย

ชาย เพียบ ๆ พายเรือเปนขบวนตามมาข้างท้ายเรือพระที่นั่ง โห่ถวายพระพรเสียงสนั่นครึกครื้นมาตลอดทางแลดูเรือสลอนสล้างเต็มไปทั้งลำน้ำ เวลาเสด็จกลับก็มีเรือแห่ตามเช่นนี้เหมือนกัน ผีพายชายหญิงตั้งใจจ้วงพายด้วยความปีติชื่นบาน ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เรือพระที่นั่งแล่นได้เพียงใด เรือเหล่านั้นก็ตามติดมาได้ไม่ลดล้า ทั้งนี้เปนเหตุให้เห็นความนิยมแลจงรักภักดีในน้ำใจของราษฎรส่วนหนึ่ง เมื่อเวลามีพระราชดำรัสในที่ประชุมประชาราษฎร ก็เห็นสำแดงกิริยาชื่นชมยินดีทั้งการแต่งบ้านเมืองรับเสด็จก็ได้ทำอย่างแข็งแรงเต็มฝีมือ แลมีผู้ถวายดอกไม้ธูปเทียนแลสิ่งของอเนกอนันต์ เมื่อรวบรวมอาการทั้งปวงนี้ประกอบกันแล้วย่อมเห็นได้แท้ว่า ในการที่เสด็จเยี่ยมเมืองจันทบุรีครั้งนี้อาณาประชาราษฎรพากันปลื้มจิตยินดี ทวีความกตัญญูกตเวทีต่อใต้เบื้องบาทยุคล ทั้งรู้สึกเชื่อในพระมหากรุณาธิคุณอันปกเกล้า ฯ อุปถัมภ์ยิ่งขึ้นเปนอันมาก

เวลายามหนึ่ง เรือพระที่นั่งใช้จักรออกจากอ่าวเมืองจันทบุรี

เสด็จถึงปากน้ำเจ้าพระยา

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน เวลาเช้าเรือพระที่นั่งผ่านเกาะจวง เกาะคราม เกาะไผ่ เกาะริ้น เกาะล้าน ตามลำดับมา แลเห็นภูเขาเจ้าลายทางฝั่งตะวันตกได้แต่ไกล เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง ถึงเกาะสีชัง เรือรบในกระบวนซึ่งล่วงหน้ามาทอดสมอเรียงลำคอยรับเสด็จ ยิงปืนสลุตเสียงกึกก้อง เรือพระที่นั่งทอดสมอรอเวลาน้ำขึ้นอยู่ที่อ่าวเกาะสีชัง พระยาพิชัยชลธี (๑) ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี ได้ขึ้นมาเฝ้า ฯ ครั้นเวลาเช้า

(๑) พระยาพิชัยชลธี (เหม บุนนาค)

๕ โมง ๒๐ นาที เรือพระที่นั่งใช้จักรตรงมายังปากน้ำเจ้าพระยา บ่าย ๒ โมงเศษ ข้ามสันดอน ป้อมพระจุลจอมเกล้า แลเรือรบทั้งปวงยิงปื่น ถวายคำนับ ในขณะนั้นแลเห็นเรือรบเรือไฟแลเรือใบใหญ่น้อยล้วน ตกแต่งด้วยธงติดระบายผ้าขาวแดง ห้อยเฟื่องใบไม้ ลอยลำคอยรับ เสด็จอยู่แต่ไกลเป็นอันมาก ดูสล้างเป็นแพเต็มไปทั้งปากน้ำ

เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที เรือพระที่นั่งทอดสมอประทับแรม ที่แหลมเลน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ลงไปรับเสด็จ ฯ ขึ้นมา เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปรับ ที่บันได ทรงปราโมทย์เกษมศานต์ จุมพิตสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลพระราชทานพระหัตถ์ต่อพระราชวงศานุวงศ์ข้าราชการทั้งปวง แล้ว เสด็จประทับบนดาดฟ้าท้ายเรือพระที่นั่ง พระราชทานสิ่งของที่ระลึก จากยุโรป แลทรงสนทนาปราศรัยอยู่จนเวลาย่ำค่ำ สมเด็จพระบรม-โอรสาธิราช พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งลงไปรับเสด็จถึงปากน้ำ กราบถวายบังคมลากลับพระนคร เพื่อเตรียมการรับเสด็จในวันรุ่งขึ้น อนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับแรมอยู่ที่ปากน้ำนั้น ราษฎรเมืองสมุทรปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ มีน้ำใจภักดีจัดของ ต่าง ๆ มีผลไม้เป็นต้น ลงไปทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นอันมาก

จัดการรับเสด็จที่กรุงเทพ ฯ

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับถึงกรุงเทพ ฯ แล้วเสด็จ ยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการเริ่มพระราชพิธี ประเวศพระราชมนเทียร พระสงฆ์ ๑๕ รูป มีพระสุเมธาจารย์เป็น

ซุ้มกระทรวงกลาโหม
สร้างที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลาด้านเหนือ

ประธาน เจริญพระพุทธมนต์ที่ในพระอุโบสถ แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการที่พระที่นั่งอัมพรสถานที่สวนดุสิต พระสงฆ์อีก ๒๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส[๑] เป็นประธาน เจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีนั้นเหมือนกัน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับ

ในการรับเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระมหานครครั้งนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการตามกระทรวงต่าง ๆ พ่อค้านานาสมาคม ตลอดทั้งสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎรทั้งปวง มีน้ำใจสวามิภักดิ์พร้อมกันออกทรัพย์ส่วนของตนเองตกแต่งที่ต่าง ๆ ตลอดระยะทาง ตั้งแต่เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง ไปจนถึงพระราชวังสวนดุสิต ทำซุ้มเป็นเครื่องหมายของกระทรวงแลกรมนั้น ๆ แลแต่งถนนราชดำเนินสองข้างทาง ตั้งราชวัติฉัตรธงแลปลูกปะรำ มีการมหรสพ ทั้งเลี้ยงราษฎรซึ่งมาคอยรับเสด็จ ฯ ทุกระยะไป กระทรวงต่าง ๆ ปันหน้าที่การตกแต่งเป็นส่วน ๆ คือ

กรมทหารเรือแต่งจังหวัดท่าราชวรดิษฐจนถึงประตูศรีสุนทร ส่วนในพระบรมมหาราชวังเป็นหน้าที่ของกระทรวงวังจัดการตกแต่งทั้งสิ้น กรมทหารบกแต่งแต่ประตูวิเศษไชยศรีไปจนถึงเชิงสะพานผ่านพิภพลีลา กระทรวงกลาโหมแต่งซุ้มเชิงสะพานผ่านพิภพลีลาด้านเหนือ กระทรวงต่างประเทศแต่งตอนตึกใหม่ (ซึ่งเป็นห้างแบดแมน) แลปลูกปะรำสำหรับเป็นที่พักของชาวต่างประเทศ ซึ่งจะพร้อมกันมาถวายชัยมงคล กระทรวงมหาดไทยทำรั้วต่อซุ้มกระทรวงกลาโหม แลทำซุ้มที่สี่แยกถนนบ้านตะนาวด้วย กระทรวงยุติธรรมทำซุ้มที่สี่แยกถนน

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ดินสอ แลทำรั้วถึงเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ กระทรวงนครบาลทำซุ้มที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ กับทั้งทำรั้วถึงถนนจักรพรรดิ กระทรวงธรรมการทำซุ้มที่สี่แยกถนนจักรพรรดิ กระทรวงเกษตราธิการทำซุ้มที่เชิงสะพานมัฆวานรังสรรค์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติทำซุ้มที่สี่แยกถนนคอเสื้อ กระทรวงโยธาธิการทำซุ้มที่วงเวียนถนนดวงตะวันถึงพระที่นั่งอัมพรสถาน กรมสุขาภิบาลแต่งสะพานผ่านพิภพลีลา กับสะพานมัฆวานรังสรรค์ การตกแต่งนอกจากที่กล่าวแล้วนี้ยังมีอีกมาก

เสด็จถึงเมืองสมุทรปราการ

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เวลาย่ำรุ่งเศษ เรือพระที่นั่งมหาจักรีใช้จักรออกจากที่ทอดตรงแหลมเลนขึ้นมา เรือพระยมของกรมเจ้าท่าเป็นเรือนำร่อง แลเรือรบแล่นเป็นขบวนนำเรือพระที่นั่ง ส่วนกระบวนหลังนั้นมีเรือกลไฟแลเรือมอเตอร์ของข้าราชการแลพวกพ่อค้าทั้งปวงหลายร้อยลำซึ่งลงมารับเสด็จแต่วันก่อน แล้วค้างคืนคอยแห่เสด็จอยู่ที่ปากน้ำนั้นล้วนประดับแลแต่งเรืออย่างประณีตงดงาม แลมีการมหรสพในเรือนั้น ๆ ลอยลำทอดเป็นแพเต็มทั้งสองฟากแม่น้ำ เปิดทางในระหว่างกลางสำหรับเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา พอเรือพระที่นั่งเข้าปากน้ำบรรดาเรือที่มารับเสด็จเหล่านี้ ต่างเปิดแตรแลโห่ถวายพระพรชัยมงคลโดยความชื่นชมโสมนัส เสียงเซ็งแซ่ไปทั้งแม่น้ำ พอเรือพระที่นั่งผ่านพ้นไป ก็แล่นตามเสด็จเป็นกระบวนหลังตามกันขึ้นมา แลจนสุดสายตาเห็นควันกลบไปทุกหนทุกแห่ง แซ่เสียงโห่ร้องแลเครื่องดุริยดนตรีเสียงพลุแลเสียงแตรระคนปนกันกึกก้องเอิกเกริกตลอดทางมา

เวลาโมงเช้า เรือพระที่นั่งถึงเมืองสมุทรปราการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์(๑) เสนาบดีกระทรวงนครบาล นำผู้ว่าราชการกรมการ แลพ่อค้าประชาชนชาวเมืองสมุทรปราการ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เรือพวกที่มาเฝ้าฯ ลอยลำเรียงกันเป็นแพแน่นรอบเรือพระที่นั่ง พระยาสมุทรบุรานุรักษ์(๒) อ่านคำถวายพระพรชัยมงคลของราษฎรเมืองสมุทรปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ ดังนี้

คำถวายชัยมงคล
ของพวกเมืองสมุทรปราการแลเมืองนครเขื่อนขันธ์

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมัติของข้าทูลละอองธุลีพระบาท บรรดาที่มีตำแหน่งรับราชการสนองพระเดชพระคุณ กับประชาราษฎรในจังหวัดเมืองสมุทรปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ แลทั้งพ่อค้าที่ได้แต่งเรือกลไฟเดินค้าขายอยู่ในท้องน้ำ พร้อมกันมาสโมสรรับเสด็จ ณ ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา แสดงความปิติชื่นชมยินดี ถวายชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยวาระนี้ เป็นมหามงคลสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทวีปยุโรป คืนเข้าสู่พระนคร เสด็จถึงเมืองสมุทรปราการที่เป็นเมืองปากน้ำแห่งพระบรมราชธานี ที่ข้าพระพุทธเจ้าแลพวกพ่อค้าประชาชนทั้งหลาย มีโอกาสสามารถจะมารับเสด็จถึงได้ จึงพรักพร้อมกันแต่งประดับเรือกลไฟเรือ

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์

(๒) พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ (ทิม บุนนาค)

ใบแลเรือต่าง ๆ ตามกำลังความสามารถ โดยสวามิภักดิ์เฉพาะพวก เฉพาะครอบครัว แลเฉพาะตนนั้น ๆ พากันมาสโมสรตั้งหน้าคอยรับเสด็จด้วยน้ำใจเต็มไปด้วยความปรีดาปราโมทย์ชื่นบาน เพื่อจะได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ในสมัยที่เสด็จจากพระนครไปช้านานถึงปานนี้แล้ว แลเสด็จพระราชดำเนินกลับคืนสู่พระนครโดยเกษมสวัสดิ์ ณ บัดนี้

การที่เสด็จพระราชดำเนินทวีปยุโรปครั้งนี้ ก็ด้วยตั้งพระราชหฤทัยจะให้เป็นประโยชน์แก่พระราชอาณาจักร คือเพื่อบำรุงพระองค์ให้กลับทรงพระสำราญเป็นปกติ จะได้ทรงจัดราชกิจทะนุบำรุงไพร่ฟ้าประชาราษฎรสืบไปภายหน้า แลเพื่อจะทรงสอดส่องหาทางอันจะเป็นสารประโยชน์ นำมาเพิ่มพูนความเจริญของพระราชอาณาจักร กับทั้งเพื่อจะทรงเชื่อมชักพระราชสัมพันธมิตรไมตรีกับนานาประเทศให้สนิทยิ่งขึ้น พระเจ้าแผ่นดินแลประธานาธิบดี ตลอดจนประชาราษฎรในประเทศที่เสด็จเยี่ยมเยียนนั้น ต่างมีอัธยาศัยไมตรีรับเสด็จด้วยความนิยมนับถือในพระเกียรติคุณปรากฏแก่ตาโลก พลอยเป็นเกียรติยศตลอดมาถึงชาติก็เพราะมีพระราชอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้ทรงสำแดงพระเมตตาอารีแก่ประชาราษฎรในประเทศเหล่านั้น ได้ทรงบำเพ็ญทานมีพระราชทานเงินอุดหนุนแก่ทานสถาน เพื่อเกื้อกูลแก่พวกคนอนาถาเป็นต้น เป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั่วไป

ข้าพระพุทธเจ้า แลพ่อค้าประชาชนทั้งหลายรู้สึกอยู่เสมอว่า ได้เป็นข้าขอบขัณฑสีมาผู้อยู่ในใต้พระบารมี แห่งพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระเมตตากรุณาอันยิ่ง เป็นพระคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้ทรงพระมหากรุณาสอดส่อง

ซุ้มกระทรวงมหาดไทย
สร้างที่สี่แยกถนนบ้านตะนาว

ในความทุกข์สุขของชนนิกร ด้วยพระราชอุตสาหะเปนอย่างยิ่ง ทรงพระราชดำริตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย เปลื้องความทุกข์ยากของประชาชน ทรงอุดหนุนการเลี้ยงชีพ แลการค้าขายกับทั้งทรงบำรุงความเจริญสุขสำราญ ของไพร่ฟ้าประชาชนราษฎรให้ได้มีความรุ่งเรืองแลทวีความร่มเย็น โดยลำดับเปนนิตยกาล พระมหากรุณาปกเกล้า ฯ พ้นที่จะประมาณได้

ด้วยเดชะอำนาจสัจวาจา อันได้กราบบังคมทูลพระกรุณาบรรยายความจริง แลทั้งอำนาจความกตัญญูกตเวที ของข้าพระพุทธเจ้า แลพ่อค้าประชาราษฎร ผู้มีความสวามิภักดิ์ แลจงรักในพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ขอจงเปนอานุภาพศักดิ์สิทธิ์บันดาลพิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระเจริญด้วยพระเดชานุภาพ พระราชอิสริยยศพระเกียรติคุณแผ่ไพศาลไปทุกทิศทุกทางดุจพระมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ แลจงสำเร็จเปนดังปราการป้องกันภัยอันตรายทั่วทุกด้าน เพื่อจะได้ทรงสำราญ เสด็จสถิตยั่งยืนเปนที่ร่มเย็นของข้าพระพุทธเจ้า เหล่าข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวงขอเดชะ ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ข้าราชการกับประชาชนชาวเมืองสมุทรปราการแลเมืองนครเขื่อนขันธ์ แลเจ้าของเรือกลไฟทั้งหลายที่แล่นล่องอยู่ในลำน้ำนี้ นับว่าเปน

จำพวกที่ได้แสดงคำต้อนรับเราเมื่อมาถึงราชธานีก่อนจำพวกอื่น ๆ การต้อนรับนี้กับทั้งความอุตสาหะของท่านทั้งหลาย ที่ได้ตกแต่งเรือกลไฟใหญ่น้อยทั้งปวง ให้โอ่อวดกันเป็นเกียรติยศของเราครั้งนี้ ก็มิได้คลาดจากเป็นที่จับตาจับใจเรา เมื่อเวลาเข้ามายังแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลอยู่ตลอดพระราชอาณาจักร แลเป็นมหาสาครที่ได้เกิดความเจริญแก่เมืองเราอย่างสำคัญอันหนึ่งด้วย

เมื่อเราได้เที่ยวไปในเมืองไกล ๆ ทั้งหลาย แลกลับมาถึงที่นี้แล้ว เราจะละเลยเสียไม่ได้ ที่จะรู้สึกเห็นแก่ใจในสิ่งสำคัญอันเป็นพยานเครื่องหมายเหล่านั้น ว่าราษฎรของเราได้มีความปิติยินดีที่ได้เห็นตัวเราอีก กับทั้งในถ้อยคำร่ำความกตัญญูกตเวที แลความจงรักภักดีที่กล่าวไว้ในคำอำนวยพร ที่ให้แก่เราเมื่อกี้นี้ด้วย

อนึ่ง เรามีความปรารถนาที่จะขอบใจเจ้าของเรือกลไฟใหญ่น้อยนานาประเทศที่ได้ล่องลงมาพบกับเรา แลที่ได้ทนลำบากมาทำการพร้อมกันสำแดงการต้อนรับ เป็นคำนับในเวลาที่เราจะขึ้นไปยังพระมหานครนั้น ฯ

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว ประชาชนราษฎรทั้งปวงพร้อมกันโห่ถวายพระพรชัยมงคลโดยความปิติสวามิภักดิ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานดอกไม้ธูปเทียนให้ข้าราชการเมืองสมุทรปราการนำไปนมัสการพระสมุทรเจดีย์แล้ว เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งออกจากเมืองสมุทรปราการขึ้นมาตามลำน้ำเจ้าพระยา มีเรือแห่นำตามเสด็จกับ

ทั้งเรือกลไฟใหญ่น้อยที่ได้กล่าวแล้วนั้น ตามเสด็จมาเป็นเทือกแถวโดยชลมารควิถี

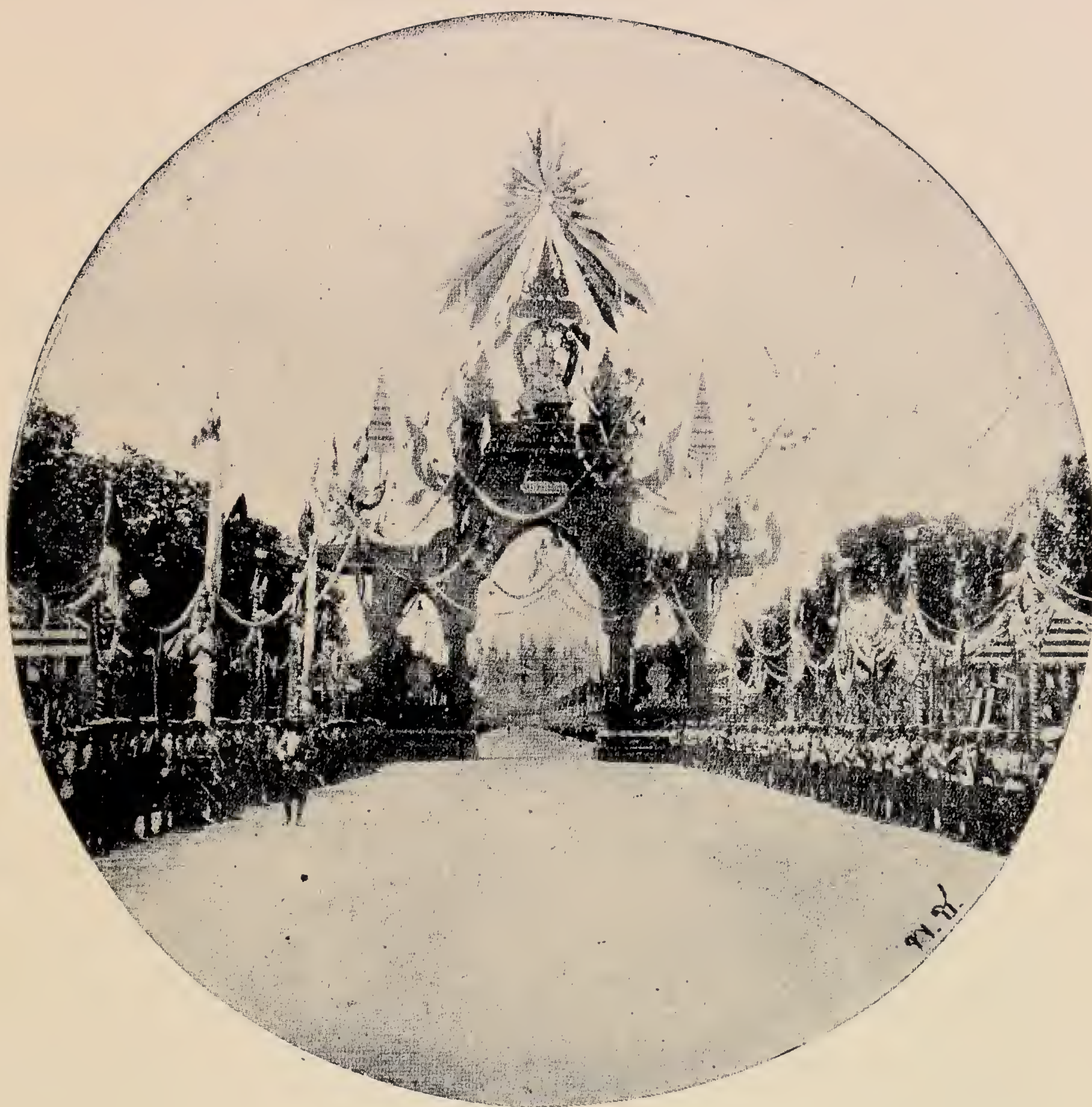
ระยะทางแต่เมืองสมุทรปราการ ผ่านเมืองนครเขื่อนขันธ์ขึ้นมาตลอดจนในเขตพระนคร ทั้งสองฟากแม่น้ำ วัดก็ดี บ้านเรือนก็ดี แม้จะเล็กน้อยเพียงใด ต่างก็ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ แลตั้งเครื่องบูชาตามกำลัง ตั้งใจรับเสด็จคืนพระนครด้วยความชื่นชมโสมนัสทุกแห่ง หามีที่จะเว้นไม่ เวลาเรือพระที่นั่งผ่านมา ตามวัดพระสงฆ์ก็ลงสวดชัยปริตรถวายพระพร ที่เป็นวัดหรือศาลเทพารักษ์ในลัทธิศาสนาอื่นก็เคาะระฆังตีกลองหรือจุดประทัด ที่เป็นโรงเรียนนักเรียนก็ยืนเข้าแถวร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ตามตึกกว้านบ้านเรือนราษฎรที่มีการมหรสพก็มากมายหลายแห่ง ส่วนเรือกำปั่นที่ทอดสมออยู่กลางน้ำในเขตท่ากรุงเทพ ฯ ต่างก็ตกแต่งด้วยธงบริวาร บ้างจุดพลุสลุตถวายในเวลาเมื่อเรือพระที่นั่งแล่นผ่านขึ้นมา แลดูลำแม่น้ำในเช้าวันนั้นเห็นแต่สีธงทิวแลเครื่องประดับสลับสลอน เสียงสลุตแลเครื่องมหรสพไม่ขาดสาย พอเข้าในเขตจังหวัดพระนครก็เห็นคนสะพรั่งทั้งสองฟาก ต่างโห่ร้องถวายชัยอึงมี่ตลอดทางมา

ฝ่ายข้างในกรุงเทพพระมหานครนั้น เวลาเช้าก่อน ๔ โมง พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช กับทั้งสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะทั้งปวงมาพร้อมกันยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงานเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระระเบียง แต่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงผนวช เสวยในหอพระมนเทียรธรรม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ส่วนพระสงฆ์

๒๐ รูป ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอัมพรสถานเมื่อวานนี้ ลงไปคอยรับเสด็จที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ณ ท่าราชวรดิษฐ ส่วนพระสงฆ์นอกนั้นเข้าไปประชุมพร้อมกันอยู่ในพระอุโบสถ คอยรับเสด็จอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมาถึงเข้าเทียบท่าราชวรดิษฐเรียบร้อยแล้ว พอได้ศุภฤกษ์เวลาเช้า ๔ โมง ๔๘ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารบก ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง กรมทหารมหาดเล็กกองร้อยหนึ่ง พร้อมด้วยแตรวงธงประจำกองถวายวันทยาวุธแลบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี กรมทหารเรือยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ แลเรือใหญ่น้อยทั้งปวงบรรดาที่มาคอยรับเสด็จในที่นี้ก็ดี หรือที่ตามเสด็จมาแต่ปากน้ำก็ดี ต่างเป่าแตรเป่าหวีดถวายชัยมงคลเสียงเซ็งแซ่ไปทั้งแม่น้ำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประทับ ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยแล้ว พระสงฆ์สวดชยันโตถวายชัยมงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์แล้วเสด็จประทับหน้าพระราชบัลลังก์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน จึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร กราบบังคมทูลถวายชัยมงคลแทนพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศทั้งปวง ดังนี้

ซุ้มกระทรวงยุติธรรม

สร้างที่ถนนราชดำเนินกลาง ถัดสี่แยกถนนดินสอ

คำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท พร้อมด้วยผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งได้มาประชุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พร้อมกัน ณ บัดนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา สำแดงความปีติปราโมทย์ในการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทวีปยุโรป โดยสวัสดิภาพคืนเข้าสู่พระมหานคร

ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสคราวนี้ อาจนับได้ว่าเป็นประโยชน์ด้วยเหตุหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือ จะบำรุงพระราชวรกายบำบัดพระโรค แลทรงพักผ่อนพระราชหฤทัยให้ว่างเว้นจากปริวิตกด้วยราชกิจอันใหญ่ชั่วคราวหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งอันควรโดยแท้ อันประเทศเช่นกรุงสยามนี้ สรรพกิจการปกครองพระราชอาณาจักรทั้งปวงย่อมสำเร็จด้วยดี ด้วยพระราชอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว เพราะฉะนั้น ความทรงพระสำราญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงนับว่าเป็นสิ่งซึ่งเนื่องกับความเจริญของประชาชน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความยินดีเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม ในการที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระสำราญดีขึ้น แลทราบด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ความทรงพระราชสำราญนั้นจะให้เกิดผลดีแก่ราชการบ้านเมืองเพียงไรในการเบื้องหน้า ในขณะเสด็จพระราชดำเนินประพาส

ประเทศต่าง ๆ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ก็ได้ทรงสอดส่องตรวจตรา ราชประเพณี แลประพฤติเหตุความเจริญแห่งประเทศนั้นโดยละเอียด ด้วยพระปรีชาญาณอันสามารถ แลสิ่งใดที่ทรงศึกษาแลทรงคุ้นเคยมานี้ ก็จะได้เป็นเครื่องนำทางให้ทรงพระราชดำริบำรุงความเจริญของประเทศ สยาม ดังใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงอุตสาหะในพระราชกิจมาแล้ว แต่เริ่มขึ้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติโดยประการฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลายสามารถจะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ ว่าประโยชน์แห่งการ เสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ใช่จะมีการแต่เฉพาะส่วนในพระองค์เท่านั้น ย่อมยังประโยชน์ให้มีแก่ประเทศสยามทั่วไปด้วย

อนึ่ง พวกข้าพระพุทธเจ้า เหล่าซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด กระหม่อมไว้วางพระราชหฤทัย ให้รักษาราชการบ้านเมืองอันยากยิ่ง ในขณะเสด็จไม่อยู่ในพระมหานครนั้น เป็นพระเดชพระคุณหาที่เปรียบ มิได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณเต็มสติปัญญา พยายามที่จะให้ราชการดำเนินไปตามพระบรมราโชบาย แลพระราช ประเพณีที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งขึ้นไว้นั้นทุกประการ ความ รู้สึกกตัญญูกตเวทีจงรักภักดีต่อเบื้องยุคลบาท นำให้ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลายทั่วหน้า ตั้งใจรักษาหน้าที่กระทำราชการทั้งปวงโดยเต็มสติกำลัง ถึงมาตรว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะประทับอยู่ ณ ประเทศไกลก็ดี ราชการอันใดที่ยากยิ่งที่กระทำสำเร็จได้ ใช่เฉพาะแต่พระเดชานุภาพ เท่านั้น ยังได้รับพระราชทานพระบรมราโชวาทเป็นเนืองนิตย์ ด้วย เดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ราชการก็ได้ดำเนินไปโดยสะดวก เรียบร้อยดีไม่มีที่ขัดข้อง ขณะที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้ประชุมเฝ้า ทูลละอองธุลีพระบาทอยู่นี้ มีความปลื้มปีติหาที่สุดมิได้ ที่ได้รู้สึกว่า

ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับอยู่ในท่ามกลางข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะได้รับความร่มเย็นด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมประดุจเดิมมา

ในที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลถวายชัยมงคล ด้วยอำนาจพระมหากรุณาธิคุณของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ซึ่งมีอยู่แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง กับความจงรักภักดี แลชื่นชมนิยมในพระบารมี ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกอยู่เสมอนั้นขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จงทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน เพื่อพระบรมโพธิสมภารจะได้เป็นที่พำนักร่มเย็นแห่งปวงประชา ขอพระโรคอย่าได้เบียนบีฑาทำให้ความทรงสำราญเสื่อมถอย สรรพสิ่งใหญ่น้อยที่มีพระราชหฤทัยทรงพระราชประสงค์จงสำเร็จโดยรวดเร็วฉับพลัน ทันพระราชหฤทัยได้ทุกเมื่อ เทอญ ขอเดชะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ถึงแม้ว่าความพอใจในการที่ไปเที่ยวเมืองต่างประเทศ ได้สังเกตความตั้งอยู่แลความเจริญแห่งเมืองอื่น ๆ ทั้งปวง ย่อมเป็นความยินดีของผู้เที่ยวเดินทางก็จริงอยู่ แต่ผู้ซึ่งไปเที่ยวเช่นนั้นย่อมมีความซาบซ่านในใจเมื่อได้กลับมาถึงเมืองของตนเอง อยู่ในหมู่ชนพวกของตัวเอง ความรู้สึกอันนี้ย่อมเป็นมากยิ่งขึ้นเฉพาะแก่ผู้ซึ่งเป็นผู้ปกครองคนทั้ง

หลายในประเทศของตน อันมีน้ำใจประสงค์แต่จะให้ความสุขแก่ประชาชนแลความรุ่งเรืองของบ้านเมืองแห่งตนอยู่ในใจเป็นนิตย์ ในส่วนความยินดีของฉัน ซึ่งได้รู้สึกในเวลาเมื่อกลับมาถึงพระราชอาณาเขตแลได้ถึงพระมหานคร มาทวียิ่งขึ้นเมื่อได้เห็นหน้าท่านทั้งหลายผู้ที่คุ้นเคยกันอยู่รอบข้าง แลมาได้ยินคำต้อนรับ ซึ่งเธอได้กล่าวแทนท่านทั้งหลายอันได้ประชุมอยู่ ณ ที่นี้ เพื่อจะพบฉันเมื่อเวลามาถึง

ฉันเห็นจริงด้วยในข้อที่เธอคิดว่า การที่ฉันได้ไปเที่ยวจนกลับมาถึงแล้วบัดนี้ จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง กับทั้งเป็นประโยชน์แก่ตัวฉันเองด้วย

เธอย่อมทราบอยู่แล้วว่า ฉันได้ส่งข่าวคราวไปมาเนือง ๆ ในระหว่างท่านทั้งหลายซึ่งได้รับมอบหมายการปกครองบ้านเมืองในเวลาฉันไม่อยู่ ฉันมีความยินดีที่จะกล่าวซ้ำอีกว่า กิริยาที่ได้ประพฤติราชการทั้งปวงให้เป็นไปในเวลาที่ฉันไม่อยู่นั้น ฉันเป็นที่พอใจทุกอย่าง ทั้งในความสัตย์สุจริตแลความเพียรซึ่งเธอแลท่านทั้งหลายได้กระทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์สำคัญ ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้เธอเป็นผู้รักษา ฉันขอบใจเธอในคำต้อนรับ แสดงความพอใจที่ได้กล่าวต่อฉัน อันฉันจะกล่าวได้เหมือนกัน ว่าความยินดีซึ่งเธอแลท่านทั้งหลายรู้สึกในเวลาที่ฉันมาถึงฉันใดนั้น ฉันก็รู้สึกเหมือนกัน ว่ามีความชื่นชมที่ได้มาอยู่ในหมู่ท่านทั้งหลายแลทั้งมีร่างกายบริบูรณ์ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนซึ่งจะสามารถเข้ารับทำการ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมืองแลความสุขของประชาราษฎรทั้งปวงสืบไปโดยสะดวกได้

ทรงรับคำถวายชัยมงคลของชาวต่างประเทศที่ถนนราชดำเนิน

มีพระราชดำรัสตอบแลมีพระราชปฏิสันถารปราศรัยแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศพอสมควรแก่เวลา เสด็จขึ้นทรงพระที่นั่งพุดตาน พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคลอีกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวนพยุหยาตราน้อย โดยสถลมารควิถี มีข้าราชการโปรยข้าวตอกดอกไม้สองข้างทาง เสด็จเข้าในพระบรมมหาราชวังทางประตูศรีสุนทร ขึ้นสู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ครั้นเวลาเที่ยงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชแล้ว เสด็จออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแลเครื่องทองน้อยแล้ว ทรงทอดผ้าไตรกับหีบย่าม ซึ่งโปรดให้ทำมาจากประเทศยุโรป พระสงฆ์วัดเบญจมบพิตร ๒๗ รูป มีพระธรรมวโรดม(๑) เป็นประธาน สดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระอัฐิ อันเจ้าพนักงานได้เชิญออกประดิษฐานไว้ เหนือพระที่นั่งเศวตฉัตรแลบนโต๊ะทองรวม ๑๖ พระโกศด้วยกัน พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว ถวายยถา ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จเป็นกระบวนรถม้าแต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในเวลานี้กรมทหารบกได้ยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ เสด็จพระราชดำเนินออกประตูพิมานไชยศรี มีนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กยืนแถวที่หน้าโรงเรียน โปรยข้าวตอกดอกไม้แลโห่ถวายชัยมงคล รถพระที่นั่งเลี้ยวไปหยุดที่หน้าประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กองทหารมหาดเล็กหนึ่งกองร้อย มีแตรวงธงประจำกองตั้งแถวรับเสด็จ

(๑) พระธรรมวโรดม (จ่าย) ต่อมาเป็นสมเด็จพระวันรัตน

ที่สนามข้างหอพระสมุดวชิรญาณ [๑] ถวายวันทยาวุธแลทำเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาทเข้าในพระอาราม แลที่ในพระอารามนั้นมีหม่อมเจ้าที่ยังเยาว์โปรยข้าวตอกดอกไม้สองข้างทางเสด็จ ตั้งแต่ประตูจนถึงอัฒจันท์พระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระมหามณีรัตนปฏิมากระทำพระพุทธบูชา แลทรงถวายเชิงเทียนกิ่งใหญ่คู่หนึ่ง ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ทำมาแต่ยุโรปเปนราชสักการ เสร็จแล้วประทับที่หน้าสังฆสมาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงอ่านคำถวายพระพรดังนี้

คำถวายพระพรของพระสงฆ์

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

บัดนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนินกลับจากแผ่นดินยุโรปประเวศพระมหานคร ประชานิกรทุกจำพวก ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ เสวกามาตย์ราษฎร ข้าขอบขัณฑสีมา ตลอดถึงชาวต่างประเทศผู้เข้ามาพึ่งพระบารมี ต่างเกิดมีปีติปราโมทย์ มีสมานฉันท์พรักพร้อมกันจัดการรับเสด็จตามกำลังที่จะทำได้ แต่ความพร้อมใจกันของประชุมชนนั้น ๆ มารวมกันเข้าย่อมทำให้การนี้เปนนิรโฆษเอิกเกริกทั่วไป จัดว่าเปนมหาสมัยของพระนครเปนที่ชื่นบานทั่วหน้า อาตมภาพ

---

(๑) คือ ศาลาสหทัยสมาคม ซึ่งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง

พระภิกษุสงฆ์ก็พลอยอนุโมทนาสาธุการด้วยฝ่ายอาณาจักร พรักพร้อมกันมาสันนิบาต ณ ที่นี้ เพื่อเปล่งวจีเภท โดยสัตยาธิษฐานประสิทธิพระพรถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกด้วยบ้าง ในมหาสมัยนี้

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ทราบว่า สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนินยุโรปคราวนี้ เพื่อประโยชน์จะบำรุงพระองค์ที่ทรงบอบล้าเพราะทรงราชภาระมานาน จะได้มีพระกำลังทรงราชการได้ยืนไปอีก พระราชดำรินี้ เกิดขึ้นด้วยกำลังพระมหากรุณาแก่ประชาชนผู้พึ่งพระบารมี ข้อนี้ก็เหมือนเมื่อสมเด็จพระโลกนาถเจ้าได้ตรัสใหม่ตั้งพระหฤทัยจะสำแดงพระสัทธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ แล้วได้ทรงกระทำอายุสังขาราธิษฐาน คือตั้งปรารถนาในที่จะทรงพระชนมายุอยู่โปรดสัตว์กว่าจะได้ประกาศพระศาสนาแพร่หลายไพบูลย์สำเร็จประโยชน์แก่เทวดามนุษย์เป็นอันมาก หากจะมีอาพาธอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นทอนอายุสังขาร ก็จะทรงพากเพียรเพื่อระงับเสียด้วยอำนาจอิทธิบาทภาวนา ธรรมดาพระอรหันต์เจ้าย่อมไม่มีความเสียดายอาลัยในชีวิตแลร่างกาย จะเป็นอยู่ได้เท่าไรก็ตามที แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอายุสังขาราธิษฐานดังนั้น ก็ด้วยกำลังพระมหากรุณาในสัตวโลกเป็นที่ตั้ง สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าก็เหมือนกัน มีพระราชประสงค์จะทรงบำรุงพระองค์ให้คืนเป็นปกติ จึงได้สู้ทนความยากลำบากจากพระนครแลโภไคศวรรย์เสด็จสู่ปรวิสัย แม้จะเป็นภูมิสถานน่าภิรมย์สักปานไร ก็เป็นที่คับแคบพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินผู้มิใช่เจ้าของ ทั้งยังต้องทรงห่วงหลังถึงพระราชอาณาจักรแลประชาชน ไหน

ยังจะต้องทรงทนความบกพร่องแห่งอุปฐานการบำรุงบำเรอที่ผิดจากเคย เป็นดังนี้ก็เพราะพระมหากรุณาในข้าขอบขัณฑสีมาเป็นที่ตั้ง

ในเวลาที่เสด็จอยู่ห่างไกลนอกพุทธเขต ยังไม่ทรงวายคำนึงถึงศาสนวัตรที่ได้เคยทรงบำเพ็ญเป็นพระราชจรรยา เมื่อถึงเวลาเป็นอภิลักขิตกาลของพุทธบริษัทที่จะได้บำเพ็ญกิจวัตรเนื่องในพระศาสนา ก็ได้พระราชทานพระราชโทรเลข แลเครื่องสักการมาถึงอาตมภาพทั้งหลาย เพื่อบูชาพระรัตนตรัยแลสักการเฉพาะพระองค์ แม้แต่เพียงกิจเล็กน้อยก็หาทรงละเมินไม่ ข้อนี้เป็นไปเพราะกำลังพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา แลเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนิน ได้ทรงมอบราชภาระในหน้าที่ศาสนูปถัมภกไว้แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา-วชิราวุธ มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสร่วมพระราชหฤทัย โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าได้ทรงประศาสน์ราชกิจโดยพระราชนิยมรักษาพระนครสงบราบคาบ พระภิกษุสงฆ์ได้รับธรรมิการักขาอยู่เป็นผาสุกหาภัยอันตรายมิได้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า ทรงประกอบด้วยพระคุณสมบัติ เป็นต้นว่า พระราชศรัทธาสมควรกัน ควรจะสรรเสริญ ต้องด้วยลักษณะตระกูลได้บุตรเป็นอนุชาต ซึ่งสมเด็จพระศาสดาตรัสในตโยปุตตสูตรโน้น

อนึ่ง อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ได้ทราบต่อไปอีกว่า ในเวลาเสด็จพระราชดำเนินนั้น พระราชามหากษัตริย์แลประธานาธิบดีผู้ครองพระ-นครนั้น ๆ ได้กระทำปัจจุคคมนาการต้อนรับเสด็จด้วยสักกัจจเคารพ ที่สุดจนชาวพระนครก็ได้แสดงความอ่อนน้อมนับถือทั่วไป ๆ ข้อนี้ส่อ

ให้เห็นว่าเป็นผลแห่งพระคุณสมบัติ เป็นเครื่องเจริญโสมนัสแช่มชื่นแม้แห่งมหาชนผู้อยู่ใต้พระบารมี แลเป็นที่นิยมกันมาแล้วแต่ครั้งโบราณสมัย แม้สมเด็จพระสุคตก็ได้ทรงยกขึ้นแสดง เพื่อเป็นอุบายประกอบเวไนยชนไว้ในคุณสมบัติ เช่นตรัสสรรเสริญมิตรธรรมไว้ในเตมิยชาดก ยกชนผู้ไม่ประทุษร้ายแก่มิตรขึ้นแสดงว่าไปสู่ชนบทนิคมราชธานีใด ๆ ย่อมมีผู้บูชาสักการทั่วไปทุกแห่งหน ไม่ต้องโกรธกลับมาเรือนของตนด้วยไม่มีผู้ต้อนรับ กลับจะได้ความเบิกบานในสมาคม ฯ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงรักษาพระราชสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศโดยธรรมสุจริต ประกอบกับศีลาจารวัตรและพระราชอัธยาศัยอันงาม ได้ทรงรับความยกย่องนับถือของพระนครนั้น ๆ ต้องกันกับกระแสพระพุทธภาษิต ฉะนั้น ฯ

วันนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงพระมหานคร มหาชนพรักพร้อมกันแต่งพระนครแลมาสโมสรกระทำปัจจุคคมนาการรับเสด็จเป็นมหานิรโฆษด้วยความปราโมทย์ชื่นบาน ดุจครั้งสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ เสด็จพระพุทธดำเนินประเวศกรุงกบิลพัสดุ์ เหล่ากษัตริย์ศากยราชผู้เป็นประยุรญาติ แลชาวพระนคร พร้อมกันกระทำปัจจุคคมนาการต้อนรับเสด็จเป็นการเอิกเกริกใหญ่ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นความจงรักแลสามัคคีของประชาราษฎร เป็นผลแห่งพระเมตตาคุณแลกรุณาคุณที่ทรงให้เป็นไปแล้วในชนนิกร ดุจพระเจ้าอโศกมหาราชได้สร้อยพระนามเพิ่มว่า เทวานัมปิโย ปิยทัสสี เป็นที่รักของเทวดามนุษย์ ได้ทอดพระเนตรเห็นผลเป็นที่รักที่เจริญพระราชหฤทัยดังนี้ เป็นพระเกียรติยศปรากฏยืดยาวมา ฯ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์พลอยอนุโมทนาสาธุการ ด้วยอาณาจักร ในมหาสมัยนี้ ขอทูลเปล่งวจีเภทอ้างสัตยาธิษฐาน ประสิทธิพระพร ถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าต่อไป

มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ
ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพาปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของพุทธเวไนยในทางพระศาสนา ย่อมประกอบด้วยพระกรุณาเป็นอย่างใหญ่ ตั้งพระหฤทัยบำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ครบทุกประการแล้ว ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณอันสูงสุด ทรงบำเพ็ญพระพุทธกิจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เวไนยนิกรทั้งปวงฉันใด สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของพสกนิกร ย่อมประกอบด้วยพระมหากรุณา เสด็จเถลิงราชมไหศวรรยาธิปัตย์แล้ว ตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญราชธรรมให้ไพบูลย์ทุกประการ เพื่อประโยชน์สุขแห่งข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวงฉันนั้น ด้วยอำนาจคำสัตย์นี้เป็นปทัสถาน ขอชัยมงคลจงมีแด่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าด้วยประการทั้งปวง จงทรงส่งเสียซึ่งสรรพอุปัทวันตรายพระโรคอย่าได้เกิดกล้ำกรายพระวรองค์ จงทรงพระเกษมสุขทุกทิพาราตรี ทรงพระเจริญด้วยพระเดช พระศรี พระยศ พระเกียรติ พระราชทรัพย์แลราชบริวาร ดำรงพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ เป็นที่ร่มเย็นของราชบริษัทพสกนิกร แลทรงรักษาพระพุทธศาสนาให้ถาวรไปเมื่อหน้า ฯ

ซุ้มกระทรวงนครบาล
สร้างที่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศด้านเหนือ

รตนตฺตยานุภาเวน รตนตฺตยเตชสา
สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ

ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัยบันดาลดล ขอศุภวิบุลยผลซึ่งพรรณนาแล้วนั้น จงประสิทธิสำเร็จแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทุกประการ ขอถวายพระพร ฯ

เมื่อกรมหลวงวชิรญาณวโรรสถวายพระพรแล้ว พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคลพร้อมกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับพรพระสงฆ์โดยเคารพแล้ว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ
คำถวายพระพรของพระสงฆ์

หม่อมฉันได้ฟังคำรับสั่งในนามของพระสงฆ์ซึ่งมาประชุมอยู่ ณ ที่นี้ มีข้อความอันละเอียดประกอบด้วยหลักฐาน แลอิงอาศัยพระคุณสมบัติอันเต็มบริบูรณ์อยู่ในพระพุทธสันดาน แลพุทธจริยาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันผู้หนึ่งผู้ใดสามารถจะปฏิบัติอธิษฐานน้ำใจประพฤติตามได้ แม้แต่ส่วนน้อยก็ยังจะได้รับผลานิสงส์ ซึ่งปรากฏในปัตยุบันตามสมควรแก่ความสามารถ ข้อนี้เป็นที่เพิ่มพูนความยินดีสองประการ คือให้บังเกิดความเลื่อมใสในพระคุณเจริญยิ่งขึ้น แลได้ความชุ่มชื่นในใจเมื่อตริตามโดยปัจเวกขณญาณ

การที่หม่อมฉันได้ไปสู่ประเทศที่ไกลห่างจากที่ซึ่งเคยเคารพสักการบูชา ห่างจากภูมิประเทศซึ่งได้เคยใส่ใจบำรุงรักษาอยู่มิได้ละเลย

ทั้งห่างจากหน้าญาติมิตร อำมาตย์ ราษฎร อันมีมิตรจิตต่อกันที่ควรเชื่อ ย่อมบังเกิดความเปลี่ยวเปล่าใจ ให้รู้สึกว่าเป็นผู้อนาถาในกาลนั้น ๆ เนือง ๆ

ความยินดีที่ได้เกิดมีเป็นเครื่องระงับน้ำใจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยความระลึกโดยแน่แน่วแล้วแลส่งมา แม้แต่ว่าข่าวสารการเคารพ ก็ให้รู้สึกได้รับผลแห่งความชื่นชมในใจไปได้หลายวัน จึงมาสันนิษฐานว่า นั่นคือส่วนกุศลซึ่งได้มาปรากฏเฉพาะหน้า

ส่วนซึ่งมีความอาลัยในพระนครแลประชาชนย่อมระงับได้ด้วยความวางใจในผู้ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้อยู่รักษา แลได้มุ่งหมายความนึกคะเนในใจว่า จะมีคุณบางอย่างในการที่เที่ยวไปเช่นนั้น ทั้งในส่วนร่างกายแลการบ้านเมือง จึงเป็นเครื่องที่สำหรับระงับปลดเปลื้องความลำบากขัดสนจากสิ่งซึ่งเคยสะดวกได้โดยมาก

แต่เมื่อสุดสิ้นกำหนด อันเป็นเวลาได้มาสู่พระราชอาณาเขตจำเดิมแต่เมืองตราดแลเมืองจันทบุรี ก็ได้ความชื่นชมยินดี เพราะได้เห็นผลของการที่ได้จัดได้ทำไป อันไม่ได้เห็นด้วยตาปรากฏ ว่าการที่จะทำนั้นไม่เปล่าจากประโยชน์ ย่อมเป็นผลเช่นเจ้าคณะมณฑลจัดคณะพระสงฆ์ ซึ่งปรากฏแก่ตาเมื่อเวลาพระสงฆ์ได้มารับรองทั้งสองเมืองนั้นดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก การรับรองของประชาชนในหัวเมืองทั้งสองแลในกรุงเทพ ฯ ย่อมปรากฏว่า ผลแห่งกุศลเจตนาซึ่งได้เป็นอยู่เนืองนิตย์ในน้ำใจ แลได้ทำให้สำเร็จไปตามกำลังความสามารถนั้น เป็นผลอันดีซึ่งมีผู้คิดเห็นชอบด้วยเป็นอันมาก

ในที่สุดนั้น เมื่อได้ฟังคำอำนวยพร ซึ่งได้รับสั่งแทนที่ประชุมสงฆ์ อันควรนับว่าเป็นยอดยิ่งของหมู่ที่ควรเกิดความยินดี เพราะเหตุว่าคำเช่นนี้ได้ออกมาจากสงฆ์หมู่ใหญ่ อันเป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่ง เป็นเครื่องเพิ่มพูนความปรีดาปราโมทย์ในใจมิใช่น้อย จึงขอรับคำอำนวยพรชัยมงคล ซึ่งพระสงฆ์ทั้งปวงได้อำนวยด้วยความเคารพเป็นอย่างยิ่งฯ

เมื่อมีพระราชดำรัสตอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงรับสาธุพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์ แลพระราชทานย่ามซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทำมาจากประเทศยุโรปแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอดิเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกทางหลังพระอุโบสถขึ้นทรงรถพระที่นั่ง เคลื่อนกระบวนเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง

ในระยะทางสถลมารคที่เสด็จไปนั้น เหล่าทหารราบมณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี ยืนแถวรายทางทั้งสองฟากตลอดทางแต่ถนนหน้าพระลาน ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินนอก แลถนนเบญมาศใต้ตามลำดับ เหล่าทหารม้า มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลราชบุรี มณฑลนครราชสีมา ตั้งแถวรายทางรับเสด็จที่ถนนเบญมาศใต้ด้านสวนกวาง เหล่าทหารปืนใหญ่มณฑลกรุงเก่า มณฑลราชบุรี มณฑลนครราชสีมา ตั้งแถวรายทางรับเสด็จที่ถนนเบญมาศใต้ด้านสนามเหนือวัดเบญจมบพิตร แลมีนักเรียนนายร้อยตั้งแถวรับเสด็จในสวนแป๊ะเต๋งด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรถพระที่นั่งเสด็จออกทางประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวถนนหน้าพระลาน ไปประทับยังพลับพลาท้องสนามหลวง ซึ่งประชาชนชาวพระนครชุมนุมกันคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ ที่นั้น ราษฎรทั้งปวงได้โห่ถวายชัยมงคลสามลาแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล กราบบังคมทูลถวายชัยมงคลแทนราษฎรดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ของประชาชนชาวพระนคร

ซึ่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล อ่านถวายที่ท้องสนามหลวง

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

บัดนี้เป็นมหาสมัย พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเสด็จกลับจากทวีปยุโรป คืนเข้ากรุงเทพพระมหานครโดยสวัสดิภาพ ประชาชนเอิบอาบด้วยปรีดาปราโมทย์ชื่นบานทั่วหน้า

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมัติของพวกพ่อค้าประชาราษฎรในกรุงพระมหานคร ผู้มีความชื่นชมยินดีพรักพร้อมกันมาสโมสร รับเสด็จประเวศพระบรมราชธานี แลเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่บัดนี้ ณ ท้องสนามหลวง ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณาด้วยดวงจิตกตัญญูกตเวทีถวายชัยมงคล แด่พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินจากพระมหานครไปช้านานถึงปานนี้ ประชาชนย่อมมีความรู้สึก

ซุ้มกระทรวงธรรมการ
สร้างที่สามแยกถนนจักรพรรดิ

เปลี่ยวใจอยู่ทั่วกัน มีแต่ตั้งหน้าคอยฟังข่าวเสด็จพระราชดำเนินไป ณ ที่นั้น ๆ ทุกประเทศทุกบุรี เมื่อได้ทราบว่าการเสด็จประพาสได้ผลสำคัญ บำบัดพระโรค ทรงพระเจริญสุขสำราญ กับทั้งนานาประเทศได้รับเสด็จโดยสัมพันธมิตรไมตรีเชิดชูพระเกียรติยศ ก็มีความชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนทั้งหลายรู้สึกอยู่เสมอว่า พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกเกล้า ฯ ของอาณาประชาราษฎรผู้อยู่ในใต้พระบารมี ได้ทรงพระมหากรุณาทะนุบำรุงให้ได้ความสุข ความเจริญ โดยอเนกประการเหลือที่จะคณนาได้

อิฐวิบุลยผลข้อใหญ่ ซึ่งเกิดมีแก่ประชาชน คือ ความเป็นไทด้วยตนเอง ความอยู่เย็นเป็นสุข ความมีปรีชาสามารถ ความบริบูรณ์โดยโภคสมบัติ ความเกษมสำราญเหล่านี้ล้วนสำเร็จด้วยอำนาจพระมหากรุณา คือ

ส่วนการพระศาสนา ได้พระราชทานความเป็นโสดแก่ตนในที่จะถือศาสนาได้ตามศรัทธา ทั้งทรงป้องกันรักษาไม่ให้มีภัยอันตรายเกิดขึ้นแก่ประชาชนต่างพวก เพราะเหตุถือศาสนาต่างกัน แลทรงกำจัดบาปชนภายใน ไม่ให้ได้ช่องจะทำศาสนาอันเป็นบุญเขตของมหาชนให้เศร้าหมอง เป็นเหตุเสื่อมเสียแห่งการบำเพ็ญศาสนวัตร ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาสำหรับบ้านเมือง ทั้งศาสนาอื่น ๆ ทั่วไปโดยอเนกประการ สุดแล้วแต่จะสำเร็จประโยชน์แก่ชุมชนเพียงไร ข้อนี้เป็นเครื่องหมายสำคัญแห่งพระเมตตาคุณ ที่ทรงให้เป็นไปในชนนิกรประการหนึ่ง

ส่วนการพระราชอาณาจักร จำเดิมแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงพระปรารภจะพระราชทานเป็นไทยแก่ข้าขอบขัณฑสีมา

ได้โปรดเกล้า ฯ ตั้งพระราชบัญญัติลดเกษียณอายุลูกทาส เพื่อไม่ให้ราษฎรผู้เกิดในรัชกาลปัตยุบันนี้ตกเป็นทาส หรือที่เป็นทาสอยู่ก็ให้หลุดพ้นค่าตัวเป็นไทในปฐมวัย แลต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกพระราชบัญญัติลดค่าตัวเลิกทาส ข้อซึ่งได้พระราชทานความเป็นไทแก่ประชาชนนี้ เป็นพระมหากรุณาประการหนึ่ง

การปกครอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกพระราชบัญญัติจัดการปกครองท้องที่ เพื่อความปกติสะดวกของประชาชน แลออกพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายเก่าที่พิจารณาคดี โดยการทรกรรมนั้นเสีย ตั้งกฎหมายกระบวนพิจารณาคดีโดยลักษณะใหม่ขึ้น เพื่อให้ราษฎรได้รับความชอบธรรม แลได้โปรดเกล้าฯให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ตามประเพณีอันนิยมกันเป็นอันมากนั้น เพื่อรักษาความสงบราบคาบของพระราชอาณาจักร ข้อซึ่งได้พระราชทานความอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภยันตรายแก่ประชาชนนี้ เป็นพระมหากรุณาอีกประการหนึ่ง

การศึกษาวิทยา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการเล่าเรียน เพื่อผู้เรียนจะได้มีความคิดความฉลาดสามารถรักษาตนแลครอบครัว ทั้งจะได้รู้อุบายหาเลี้ยงชีพในทางที่ควร ข้อนี้เป็นพระเมตตาคุณที่ทรงให้เป็นไปในหมู่ราษฎรประการหนึ่ง

การค้าขาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการขุดคลองขึ้นเป็นอันมาก ทวีการไร่นาให้ราษฎรได้โภคทรัพย์ยิ่งขึ้น แลโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างทางรถไฟเพื่อรับส่งคนโดยสารกับบรรทุกสินค้าไปมาเร็วขึ้นกับได้ทรงอุดหนุนให้มีเรือกลไฟใหญ่น้อยเดินรับส่งสินค้าแลคนโดยสาร

ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ติดต่อการสากลไปรษณีย์โทรเลข เพื่อการสื่อสาร ไปมาค้าขายสะดวกแลรวดเร็ว จนการค้าขายมีสรรพสินค้าต่าง ๆ มา เจือจานในพระราชอาณาจักรบริบูรณ์ยิ่งขึ้น แลส่วนการภาษีอากร ก็ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้งดเลิกแลลดหย่อนในสิ่งที่ไม่เกิดผล แลมีผลน้อยแก่ ประชาชน แลขึ้นพิกัดอัตราแต่เฉพาะสิ่งที่ได้ผลแก่ประชาชนเป็นอัน มาก ข้อซึ่งทรงทะนุบำรุงให้ประชาราษฎรมีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ นี้เป็นเครื่องหมายแห่งพระเมตตาคุณอีกประการหนึ่ง

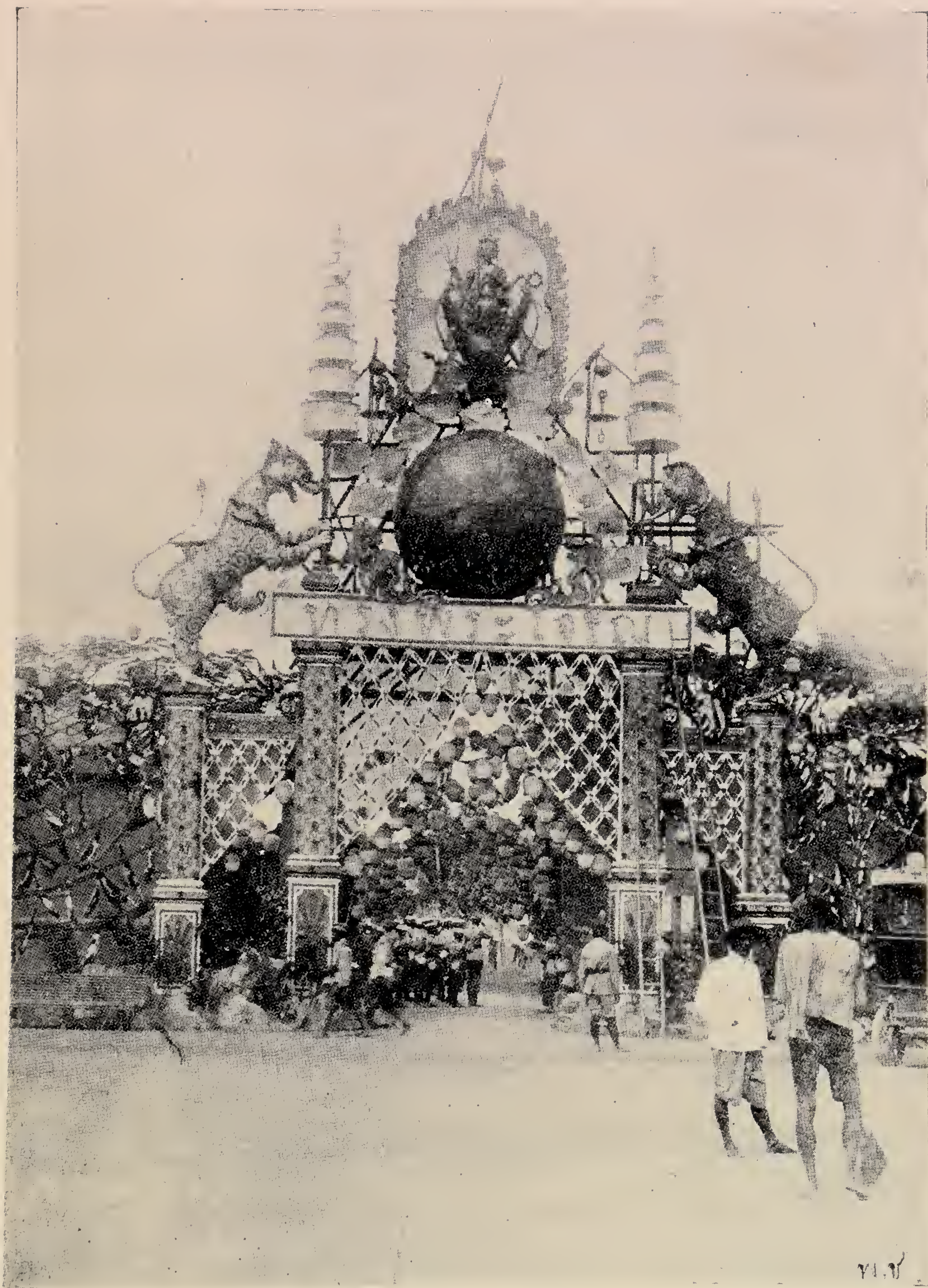
การสุขาภิบาล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จัดพระนครให้เจริญ ยิ่งขึ้นอีกหลายอย่าง มีการขยายถนนหนทางเก่าที่แคบให้กว้างขึ้นแล สร้างถนนใหม่ขึ้นอีก มากสายหลายตำบล มีโคมไฟจุดท้องถนนสว่าง รื่นรมย์ จนเกิดมีตึกบ้านเรือนในพระนครมั่งคั่งทวีขึ้นโดยเสมอ แลมี รถรางใช้แรงไฟฟ้า รถม้ากับรถอย่างอื่น ๆ ด้วยมากมาย ทำให้การไป มาของประชาชนสบายแลสะดวกขึ้นเป็นอันมาก ส่วนการบำบัดโรค ภยันตราย ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีโรงพยาบาลกับทั้งเจ้า พนักงานตรวจตราป้องกันโรค ข้อซึ่งได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน ความสำราญปราศจากโรคันตรายแก่ประชาชนนี้ เป็นเครื่องหมายแห่ง พระกรุณาคุณอีกประการหนึ่ง

การตรวจตรา อนึ่ง มีพระราชประสงค์จะทรงทราบว่า การนั้น ๆ ที่ได้จัดวางระเบียบไว้แล้ว จะสำเร็จประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎร สักเพียงไร แลการอย่างไรถ้าจัดขึ้นจะยังวิบูลยผลให้เกิดแก่ประชาชน ยิ่งขึ้นไป เพื่อจะได้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระองค์เอง จึงทรงพระ อุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินประพาสไปในหัวเมืองนั้น ๆ ทรงสอดส่อง เหตุการณ์ แลทรงสดับข่าวสุขทุกข์ของประชาชนเนือง ๆ มา

ความสนิทสนม ในเวลาที่เสด็จประพาสได้มีพระราชดำรัสทักทายปราศรัยตรัสไต่ถามสุขทุกข์ของราษฎร ไม่ถือพระราชอิสริยยศ พระราชทานเงินแลสิ่งของเป็นเครื่องปลูกความยินดีปรีดา ทรงพระเมตตาตลอดลงไปจนถึงหมู่เด็ก ๆ บุตรชาวบ้าน พระราชทานเสมาแจกก็มีมากกว่ามาก ทรงสนิทสนมกับราษฎร ยากที่จะหาพระเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ เสมอเหมือน ทรงพระอารีปลุกน้ำใจเช่นนี้ จึงเป็นที่นิยมนับถือของประชาราษฎรทุกแห่งหน ตลอดจนถึงชาวต่างประเทศ

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงเปิดเผยเชิดชูเกียรติยศของชาติสยามด้วยทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรปถึง ๒ คราว ทั้งครั้งนี้ ได้ทรงชักนำเชื่อมพระราชสัมพันธมิตรไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินแลประธานาธิบดีในนานาประเทศให้สนิทยิ่งขึ้น ผลแห่งสัมพันธมิตรไมตรีอันนี้ย่อมชักนำความเจริญรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร แลเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนินจากพระนครไป ยังได้ทรงห่วงในสุขทุกข์ของชนนิกร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสที่วางพระราชหฤทัยได้ ให้สำเร็จราชการรักษาพระนครไว้ต่างพระองค์ แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็ได้ทรงอนุวัตรในพระราชจรรยา ทรงพระเมตตาอารีแก่ประชาราษฎร แลรักษาพระนครด้วยพระปรีชาสามารถ การณ์เป็นปกติเรียบราบ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขสมพระราชประสงค์ พระมหากรุณาเป็นล้นเกล้า ฯ

ประชาชนรู้สึกพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้า ฯ โดยอเนกประการอยู่ฉะนี้ จึงมีดวงจิตเต็มไปด้วยปีติชื่นชมโสมนัส ได้พรักพร้อมกันมาสู่ที่สโมสรรับเสด็จมอบฉันทานุมัติให้ข้าพระพุทธเจ้า กราบบังคมทูล

ซุ้มหน้าโรงเรียนนายร้อยทหารบก

ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อประกาศพระมหากรุณาธิคุณ แล้ว เปล่งวจีเภท ถวายชัยมงคล ณ มหาสมัยพิเศษ ที่เสด็จประเวศพระมหานครครั้งนี้

ขอเดชะพระมหากรุณา ที่ทรงให้เป็นไปในประชาชน แลขออำนาจความกตัญญูกตเวทีของทวยราษฎร์ ผู้สวามิภักดิ์แลจงรักในพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว โดยสุจริตธรรมอันนี้ประกอบกัน จะเป็นอานุภาพศักดิ์สิทธิ์บันดาลพิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ให้มีพระเดชานุภาพเป็นที่ครั่นคร้ามของหมู่ปรปักษ์ภายนอก อย่าให้กล้าก่ออนิฐผล ตลอดจนพวกเหล่าร้ายภายในก็ให้เกรงกลัวพระบารมี อย่ากล้ากำเริบเป็นเสี้ยนหนามแห่งพระราชอาณาจักรอันนี้ ขอความเกษมสงบจงมีทั่วหล้า

อนึ่ง ขอจงทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศพระเกียรติคุณเป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั้งภายในทั้งภายนอกทั่วกันไป ขอพระราชทรัพย์จงหลั่งไหลมาโดยทางนั้น ๆ เพื่อความมั่งคั่งสมบูรณ์แห่งพระคลังหลวง ขอราชบริวารทั้งปวงจงตั้งจิตสวามิภักดิ์รับราชการให้สำเร็จสมพระบรมราชประสงค์

อนึ่ง ขอจงดำรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญหาพระโรคมิได้ เสด็จสถิตยั่งยืนในราชไมไหศวรรย์สมบัติ ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ในปางก่อน ขอพระบรมราชวงศ์จงดำรงสถาพร เป็นอนัญสาธารณ์ ขอรัชสีมาจงเจริญไพศาลบริบูรณ์ด้วยสรรพสมบัติ มีสุขสวัสดิ์ยั่งยืนเป็นนิจนิรันดร ขอพระพรชัยมงคลจงประสิทธิสำเร็จ แต่พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ขอเดชะ ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบ คำถวายชัย-มงคลของประชาชนชาวพระนครดังนี้

พระราชดำรัสตอบประชาชนชาวพระนคร

เรามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้ฟังคำต้อนรับแลคำอำนวยชัย-มงคลของอาณาประชาชน ณ กรุงเทพ ฯ กับทั้งคำแสดงความสวามิภักดิ์แลรักใคร่ในเราด้วย

คำที่ได้พรรณนาว่าด้วยการที่ได้เปลี่ยนแปลงมาในเมืองเราจำเดิมตั้งแต่แรกเริ่มรัชกาลนี้ เวลาที่เราได้ครองราชสมบัติมาแล้วนั้น เป็นสมัยอันควรจดจำไว้ในพงศาวดารของโลกนี้ เป็นสมัยอันหนึ่งซึ่งมีที่สังเกต ด้วยความเจริญเร็วในการต่าง ๆ หลายอย่างเป็นอันมากทั่วไป เราได้มีความคิดพยายามอยู่เสมอที่จะให้กรุงสยามได้มีส่วนในการดำเนินของความเจริญทั้งปวง ซึ่งเป็นอาการที่เห็นเป็นสำคัญในการสมัยที่เราทั้งหลายได้มามีชีวิตอยู่บัดนี้ กาลเวลาชั่วชีวิตคนหนึ่งนั้น ก็เรียกว่าระยะเวลาสั้น ๆ อันหนึ่งในพงศาวดารของประเทศหนึ่ง แต่ในกรุงสยามทุกวันนี้มีการที่เปลี่ยนแปลงแปลกกว่ากรุงสยามเมื่อแต่ก่อนในชั่วชีวิตมนุษย์หนึ่งนั้นเป็นอันมาก การที่ให้คนเป็นไทแก่ตนเองยิ่งขึ้น การที่จัดการปกครองแก้กฎหมายทั้งหลายแลจัดวิธีเก็บภาษีอากรให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาวิชาการที่จัดให้ดำเนินไปเป็นอันมาก การทำหนทางภายในบ้านเมืองของเราให้สะดวกยิ่งขึ้น แลการที่จะได้จัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ ซึ่งเธอได้กล่าวบรรยายไว้แล้วทั้งปวงนั้น เป็นสิ่งที่แสดง

ให้เห็นลักษณะนิยมของประชุมชนในเมืองนี้ได้มีแปลกกว่ากันเป็นอันมาก ในระหว่างที่ได้เป็นมาแต่ก่อนแล้ว กับเวลาที่เป็นอยู่ในบัจจุบันนี้ แลเรามีความพอใจเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบจากคำบอกเล่าของเธอ กับทั้งทราบจากการที่เราได้เห็นเองนั้น ว่าการอันใดที่เราได้กระทำมาเป็นผลสำเร็จแล้ว ราษฎรเราก็ได้มีกตเวทีด้วย สิ่งซึ่งเป็นหัวข้อใจความสำคัญอันหนึ่งของการที่เราได้กระทำให้สำเร็จได้นั้น ก็คือความจงรักภักดีแห่งประชาชนคนเมืองเรา แลความเชื่อถือว่าการอันใดที่เราได้เป็นธุระแล้ว เราย่อมมีใจหมายจะให้มีความเจริญเป็นประโยชน์ แลความดีแก่คนเหล่านั้นด้วย

เราได้แสดงความให้มกุฎราชกุมารทราบแล้ว เราได้มีความพอใจทุกอย่างในอาการกิริยาที่ได้จัดรักษาการทั้งปวงในเวลาที่เราไม่อยู่นั้น แลเรามีความยินดีอยู่ด้วยที่ได้ทราบว่า ความอุตสาหะที่มกุฎราชกุมารได้มีในการที่กระทำให้สำเร็จไปตามหน้าที่แล้วนั้น ย่อมเป็นที่ชอบใจของอาณาประชาชนทั้งปวงด้วย

เมื่อมีพระราชดำรัสตอบแล้ว ราษฎรซึ่งชุมนุมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่นั้นโห่ร้องขึ้นอีกสามลา ครั้นรถพระที่นั่งเคลื่อนจากที่ ราษฎรพร้อมกันโห่ส่งเสด็จอีกครั้งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาท้องสนามหลวงไปโดยสถลมารควิถี ไปตามถนนหน้าพระลาน เลี้ยวถนนราชดำเนินใน ข้ามสะพานผ่านพิภพลีลา หยุดประทับรถพระที่นั่งที่ซุ้มเชิงสะพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าชาวยุโรปแลอเมริกา กราบบังคมทูลฯ ดังนี้

แปลคำถวายชัยมงคล
ของพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ

ขอเดชะ ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าพวกพ่อค้าแลธนาคารต่างประเทศในกรุงเทพ ฯ ทั้งหลายซึ่งมีชื่อในท้ายหนังสือนี้ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ความชื่นชมยินดีอันเกิดมีแต่น้ำใจของพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้ง-หลายพร้อมกัน ในการที่เสด็จพระราชดำเนินกลับคืนมายังพระราชอาณาจักรนี้ โดยปราศจากสรรพภยันตราย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีจิตคิดเห็นเหมือนกับชนทั้งปวง ผู้ซึ่งมีน้ำใจหวังอยู่ในความเจริญส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความเจริญของพระราชอาณาจักรสยามอันงามแลบริบูรณ์นี้แล้ว ข้าพระ-พุทธเจ้าได้ไต่ถามอยู่ด้วยความรู้สึกใจว่าเป็นที่ชอบใจแลชูใจอย่างยิ่งในเรื่องราวที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสบ้านเมืองของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอัสดงคตประเทศเป็นครั้งที่สอง เช่นได้กล่าวไว้ในประกาศพระราชโทรเลขทั้งหลาย ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานประโยชน์ที่ได้อ่านทราบแล้วด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดีที่เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าการเสด็จพระราชดำเนินประพาสครั้งนี้ ได้เป็นที่เกิดผลให้สำเร็จดังที่ประสงค์จำนงหมายไว้เป็นอันมากแล้ว คือว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปราศจากพระโรคันตรายแลมีพระกำลังบริบูรณ์อย่างเดิม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานถวายชัยมงคลในสมัยนี้ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชอาณาจักรถึงแปดเดือนล่วงไปแล้ว

ซุ้มกระทรวงเกษตราธิการ
สร้างที่เชิงสะพานมัฆวานรังสรรค์ด้านใต้

แลข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ได้ทอดพระเนตรการสำแดงดอกไม้เพลิงซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษากับเจ้าพนักงานอันสมควรแล้ว ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นสิ่งอันงามดีอย่างยิ่งที่จะได้ปรากฏการรับเสด็จของพวกข้าพระพุทธเจ้าในมหามงคลสมัยนี้ แลเป็นสิ่งซึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายไว้เป็นที่หมายแห่งความเคารพนับถือเป็นแท้จริงของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย

เมื่อนายกของพวกพ่อค้าชาวยุโรปแลอเมริกาอ่านคำถวายชัยมงคลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าต่างประเทศ

เรามีความยินดีเป็นอันมาก เมื่อกลับมาถึงเมืองของเรา ได้รับคำอำนวยพรต้อนรับโดยแข็งแรงถึงเพียงนี้ ของท่านทั้งหลายผู้ที่มาจากเมืองทั้งปวงที่เราได้ไปเยี่ยมเยียนมาแล้วนี้ เรามีความขอบใจท่านที่ได้แสดงความยินดีในการที่เราเป็นผู้ปราศจากโรคันตรายแล้ว แลเราดีใจอย่างยิ่งที่จะได้เห็นการสำแดงดอกไม้เพลิง ซึ่งท่านได้มีน้ำใจจัดเป็นการฉลองในการที่เรากลับครั้งนี้

การที่ท่านทั้งหลายได้มาต้อนรับเราเมื่อเรามาถึงที่นี้ แลการที่ท่านทั้งหลายได้คิดจัดเพื่อจะแสดงให้เห็นน้ำใจอันดีของท่านในสมัยนี้ เราถือว่าเป็นที่หมายอันสำคัญแห่งความต้องใจของท่านในการที่ได้มีทางไมตรีอยู่เสมอ ในระหว่างรัฐบาลของเรากับพวกพ่อค้านานาประเทศในกรุงสยาม ความปรารถนาของเรานั้นคงจะเป็นเหมือนเช่นได้เป็นมา

แต่ก่อนอยู่เสมอแล้ว ว่าจะช่วยเหลือเกื้อกูลให้เจริญในผลประโยชน์อันสำคัญ ที่ท่านทั้งหลายได้เป็นผู้แทนของการนั้น เรามีความเชื่อแน่ใจในการที่เกี่ยวพันกันสนิทในระหว่างการสำเร็จประโยชน์ของการค้าขายที่เกี่ยวกับท่านทั้งหลายนี้ กับความเจริญของเมืองนี้ที่ท่านทั้งหลายได้สมัครมาทำการร่วมอยู่ด้วยนั้นแล้ว แลเห็นว่าไม่มีสิ่งใดที่จะเป็นเหตุชักนำทำให้เกิดความเจริญของคนต่างประเทศที่อยู่ในเมืองเรา กับทั้งความเจริญของราษฎรของเรานั้น ยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะมีน้ำใจอันหนึ่งซึ่งนับหน้าถือตาต่อกันอยู่มิได้ขาด

พระราชทานพระราชดำรัสตอบแล้ว เคลื่อนรถพระที่นั่งเดินกระบวนกันต่อไปถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศหยุดประทับรถพระที่นั่งบนสะพาน มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้เจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการเปิดสะพานนั้นอันได้สร้างขึ้นแล้วสำเร็จ ประจวบเวลาเสด็จกลับถึงพระนครวันนี้ แล้วเคลื่อนรถพระที่นั่งไปประทับยังซุ้มเชิงสะพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าจีนแลพ่อค้าแขก

นายกของพวกพ่อค้าจีนถวายพระพรชัยมงคลดังนี้

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าจีน

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนายห้างพ่อค้าแลลูกค้าจีนทั้งปวงซึ่งได้เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภาร ประกอบการค้าขายแลหัตถกรรมโกศลอยู่ในพระราชอาณาจักรนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบเกล้า ฯ ว่าตั้งแต่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสนานาประเทศคราวนี้ เพื่อความเกษมสำราญในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลพระราชประสงค์ที่สำแดงกิตติคุณของชาติแลน้อมนำอรรถประโยชน์มาเพิ่มพูนความเจริญของพระราชอาณาจักร พระนามาภิไธยได้ปรากฏพระเกียรติอันดังยิ่ง ที่มหาชนทั่วไปได้รับเสด็จโดยน้ำใจยินดีอย่างแข็งแรงทุกแห่งหน ด้วยพระบารมีเกียรติคุณบุญราศีของพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินแลประธานาธิบดีทุกประเทศที่เสด็จประพาส ทั้งพ่อค้านายห้างแลราษฎรประเทศนั้น ได้มีความจงรักภักดีรับเสด็จโดยอัธยาศัยที่สนิทปรากฏในโลกนี้ ก็โดยที่ได้ทรงสำแดงน้ำพระทัยอันดี ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมต่ออาณาประชาราษฎรในประเทศเหล่านั้น พระราชหฤทัยประกอบไปด้วยพระเมตตากรุณา ได้พระราชทานแก่คนจนที่พบปะแลทานสถานสำหรับมหาชนที่อนาถาในเวลาที่เสด็จประพาสตามที่มีในประเทศเหล่านั้น จึงเป็นที่เสน่หาทั่วไป

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายรู้สึกทราบเกล้า ฯ ด้วยความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตราธิราชเจ้าอันเลิศยิ่ง แลยากที่จะหาบรมกษัตริย์ใดเปรียบปานในน้ำพระราชหฤทัย พระเมตตากรุณาบรมราชอัธยาศัยที่เป็นพระคุณสมบัติอันดีได้

บัดนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินนิวัตรคืนสู่พระมหานครบรมราชธานีในเวลาวันนี้ กระทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความยินดีปรีดาปราโมทย์เป็นล้นเกล้า ฯ ซึ่งได้เห็นพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร

พระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยความเกษมสำราญ ทรงพระเจริญในพระวรกายแลพระราชอัธยาศัย ทั้งน้ำพระทัยอันชื่นแช่มกว้างขวาง ประดุจดังมหาสมุทรแลพื้นดินเป็นที่พึ่งพำนักแห่งข้าพระพุทธเจ้าทั่วไป ที่จะได้รับความร่มเย็นในใต้พระบารมี

ความรู้สึกน้ำใจชื่นชมยินดี ที่ได้เห็นเสด็จสู่พระนครโดยสวัสดิภาพนั้น จะหาถ้อยคำอันใดมาสำแดงให้เพียงพอ เพื่อทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ แลทั้งไม่ทราบเกล้า ฯ ว่า จะกระทำอันใดสำแดงความกตัญญูกตเวทีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ให้สมแก่ความยินดีของข้าพระพุทธเจ้าเพียงพอแก่พระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งได้ทรงทำนุบำรุงปกครองข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่นี้ พอแก่ที่เวลาอันน้อยนั้นได้ จึงคิดด้วยเกล้า ฯ พร้อมใจกันเอาทองทำรูปเซียนทูลเกล้า ฯ ถวาย พอเป็นที่ระลึกในวโรกาสอันนี้ พร้อมทั้งความกตัญญูกตเวทีข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แม้ว่าสิ่งของที่ทูลเกล้า ฯ ถวายนี้ย่อมเยาเบาค่า ไม่พอเพียงแก่พระมหากรุณาธิคุณก็ดี แต่ได้ถือว่าเป็นสิ่งสมตามพระบารมีพระคุณสมบัติ อันเป็นไปอยู่ในพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว แลทั้งตามความปรารถนาของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยเซียนรูปหนึ่งนั้นเป็นรูปหมายฮก รูปหนึ่งหมายลก รูปหนึ่งหมายซิ่ว

อาศัยเหตุ ๓ ประการนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยสัจจาธิษฐานความชื่นชมยินดีเป็นที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบอยู่ในคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ ที่เป็นความปรารถนาของข้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลทั่วไปพระราชอาณาจักรมีความสุขเกษมดำรงอิสรราชยืดยืนนานหมื่นปีขึ้นไป

ซุ้มกระทรวงพระคลัง
สร้างที่สี่แยกถนนพิษณุโลก

ความมั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ของชาติประกอบด้วยพาณิชยกรรม หัตถกิจซึ่งเป็นกรรมผลของชาติ จงเกิดสมบูรณ์ยิ่งดังขัตติยมหาศาล พระบรมวงศ์คงสืบสันตติวงศ์ยิ่งหมื่นปีขึ้นไป ขอให้พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน ประดุจดังดาวนำเก๊กปราศจากโรคาพาธภัยพิบัติอุปัทวันตราย ศัตรูภายนอกภายในจงแพ้พ่ายพระบารมี ขอให้ปรมาภิไธยได้นามว่า บ้วนส่วยพระเจ้าหมื่นปี แลพระบารมีดุจดังเซียนบนฟ้าที่อ้างมานั้น

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นี้ แม้ต่อไปเบื้องหน้าจะกลับคืนไปเยี่ยมเยียนยังชาติภูมิเดิมของข้าพระ-พุทธเจ้าทั้งหลายชั่วคราวก็ดี ความลืมพระมหากรุณาธิคุณเป็นอันไม่มี ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงพร้อมใจกันกราบบังคมทูลพระกรุณาในวโรกาสนี้ ขอให้พระราชดำริชอบทั้งหลาย จงเป็นไปตามน้ำพระทัยของพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว สมแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้จงทุกประการ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีน

เรารู้สึกมีความพอใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้รับคำอำนวยพรต้อนรับของผู้แทนพวกพ่อค้าจีนซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเรา เราย่อมรู้อยู่แล้วว่า ความสามารถในทางค้าขายของพ่อค้าจีน แลความอุตสาหะ แลพยายามของจีนผู้ทำการงานเป็นอันมากที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองนี้นั้น ย่อมเป็นคุณมีราคามากเพียงไร จีนที่เกิดในเมืองจีนนั้น ถึงแม้ว่าเป็นคนต่างภาษากับไทยอย่างหนึ่งแล้วก็ดี แต่ก็ยังไม่ต้องการให้มีผู้แทนทางราชการมาช่วยให้ดีที่เหมาะสำหรับทำการค้าขาย อันเป็นคุณวิเศษของพวกจีนซึ่ง

ได้ปรากฏแล้ว ความคิดเรานั้นย่อมมีอยู่แล้วเสมอมาว่า จีนในกรุงสยาม ควรจะได้มีโอกาสที่จะทำการงาน แลมีประโยชน์เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เป็นคนต่างประเทศ แต่หากว่าจะเป็นในเมืองเราส่วนหนึ่ง แลมีส่วนได้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน เพราะเหตุฉะนี้ เมื่อท่านทั้งหลายได้มาพร้อมกันครั้งนี้ เป็นที่ยินดีของเราอย่างยิ่ง ดังเราได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นสิ่งสำคัญอันเป็นพยาน ว่าผลแห่งความคิดของเราที่ได้ใช้มาแล้วนั้น ถูกใจของพวกจีน แลเป็นพยานว่าพวกจีนมีความนิยมพอใจในการที่เป็นอยู่เช่นนี้ด้วย

เรามีความยินดีรับของอันงามที่ให้เป็นที่ระลึกแก่เรา แลเราจะถืออยู่เสมอว่าราคาของสิ่งนี้มีมากยิ่งขึ้นด้วยคำที่ได้แสดงแข็งแรงด้วยประสงค์อันดี แลมีคำอำนวยพรติดมากับของนี้ด้วย

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าแขก

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า บรรดาพวกพ่อค้าแขกบอมเบทั้งหลาย ซึ่งได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประกอบการพาณิชยกรรมอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม ได้รับความผาสุกสวัสดิภาพมาช้านานหลายชั้นชั่วคนแล้ว

ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูล แด่พระบาทสมเด็จบรมนาถ มหาราชาธิราชเจ้าไกซาร์ อี สยามินทร ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความชื่นชมโสมนัสยินดีต่อพระ-บรมเดชานุภาพฤทธิ์ฤษฎาภินิหารในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยการซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสนานาประเทศทิศตะวันตกครั้งนี้ ได้เสด็จกลับคืนสู่พระมหานครบรมราชธานีศรีรัตนโกสินทร์ โดยความผาสุกสวัสดิสถาพร ซึ่งควรนับเหมือนกันว่า เป็นการอุปถัมภ์บำรุงการค้าขายระหว่างชาติให้เจริญยิ่งขึ้น ด้วยพระบารมีกิตติคุณแผ่ไพศาลอันปรากฏแก่โลกนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมกันได้มีโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันรื่นเริงรับเสด็จนี้ มีความร่วมมิตรจิตสมานฉันท์ โดยน้ำใจอันจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลเพื่อจะให้เป็นที่ระลึกหมายความยินดีรับเสด็จด้วยความปรีดาปราโมทย์ สุสวาคตันวันทยด้วยเคารพในใต้ธุลีพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัวสยามินทร ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินนิวัติมาดีแล้ว แลด้วยจิตผ่องแผ้วชื่นบานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงพร้อมใจกันขออาราธนาพระอัลล่าห์เจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งสรรพานุภาพในสกลโลก จงบันดาลความสุขสิริสวัสดิพิพัฒนสถาพร ให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ประสบสิ้นสิ่งพระราชประสงค์ แลทรงเจริญพระชนมพรรษาอยู่ยืนนาน บรรจบยิ่งหลายคำรบชัย สรรพภัยพิบัติโรคาพาธจงพินาศเสื่อมสูญ พระราชหฤทัยจงจรูญเรืองโรจน์ประภัสสรสีตลาภิรมย์สุขทุกวันคืน ขอให้ราไชสวรรยาธิปัตย์แลรัชทายาทสถิตมั่นอยู่ในวเศสสริยโลกสิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าแขก

กรุงสยามย่อมเปิดช่องแลโอกาสให้แก่ความอุตสาหะของความคิดแลแรงของคนทั้งปวงทั่วไป ไม่เลือกว่าชาติภาษาใด หรือศาสนาใด

ความคิดของเราในการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ย่อมเป็นการอารีกว้างขวางอยู่เสมอ และไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เราพอใจยิ่งขึ้นกว่าที่จะได้เห็นผู้แทนพวกนานาประเทศต่าง ๆ ได้เต็มใจเข้ากันสำแดงการให้เราได้พบเห็นเมื่อกลับมาถึง เรามีความยินดีไม่น้อยเลยที่ได้รับคำอำนวยพรของพ่อค้าแขกชาวอินเดีย ผู้ซึ่งได้ตั้งอยู่ในเมืองนี้มาช้านานนักแล้ว แลเป็นผู้ที่ได้ทำกิจธุระสำเร็จประโยชน์ ตามที่สมควรที่จะได้ดีแล้วด้วย

เรามีความยินดีรับคำอวยพร แลความประสงค์อันดีของท่านทั้งหลายนั้น

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวนต่อไปถึงจังหวัดซุ้มกระทรวงธรรมการ ในที่นี้มีนักเรียนกรมศึกษาธิการประมาณหลายพันถวายคำนับร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี แลนำโห่ถวายชัยมงคลเสียงเซ็งแซ่ เสด็จพระราชดำเนินข้ามสะพานมัฆวานรังสรรค์ หยุดประทับรถพระที่นั่งที่เชิงสะพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าไทย

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าไทย

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นพลกนิกรประกอบการกสิกรรมหัตถ-กรรมแลพาณิชยกรรมโกศลสมาคมรวมเป็นคณะ ผู้ค้าขายในพระราชอาณาจักร มีความชื่นชมยินดีต่อพระบรมราชฤษฎาภินิหารพร้อมใจกันเข้าเป็นภาค ในความรื่นเริงรับเสด็จมาดี ในอภิลักขิตกาลเป็นวโรกาสพิเศษ ที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ เวลานี้ เป็นวันสมโภชมงคลกาลอันประเสริฐ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ

ซุ้มกระทรวงโยธาธิการ
กับรูปเทวดาทำเทียบเป็นตัวอย่างที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า
ที่หน้าพระลาน

พระราชดำเนินนิวัติสู่พระบรมราชธานีมหานคร โดยสวัสดิภาพ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

การค้าขายที่ให้เกิดความเจริญ โภคทรัพย์สมบูรณ์แก่ชาติที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ประกอบการอยู่นี้ โดยพระบารมีในรัชกาลที่ ๔ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้าได้ทรงพระราชดำริ ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมเริ่มตั้งขึ้น โดยได้ทรงเบิดการค้าขายของชาติแก่นานาประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้สืบสันติวงศ์สนองพระองค์ ดำรงรัชทายาทแล้ว ก็ได้ทรงทะนุบำรุงอุดหนุนการค้าขายยิ่งขึ้นทุกที การอันใดเบ็นสิ่งประกอบที่จะให้การค้าขายของชาติไพศาลไปด้วยกรรมผล ที่เกิดจากการเพาะปลูกที่ดิน หรือผีมือการช่างก็ดี ได้ทรงพระราชอุตสาหะ แลทรงพระราชดำริตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย พระบรมราชานุเคราะห์ทั้งทางตรงแลทางอ้อม ที่จะให้การค้าขายดำเนินสู่ทางเจริญ ประสบแก่สมัยในทุกทิศทุกทางที่เบ็นไปได้ พระบรมราชูปถัมภ์อันเบ็นหลักสำคัญนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทแบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด แลได้ตั้งขึ้นเบ็นแบงก์สยาม สำหรับรับฝากแลทดรองเงินให้ประชาชนทำการค้าขาย ย่อมเบ็นความสะดวกของพ่อค้ายิ่งขึ้น เพราะการค้าขายต้องอาศัยแบงก์เบ็นกำลัง แลแบงก์นั้นก็ได้พระบรมราชูปถัมภ์ประกอบ แม้ว่าการค้าขายยังอ่อนอยู่ที่ได้เกิดขึ้นเพียงใน ๒ รัชกาล ไม่ได้ตั้งมั่นมานานนักก็ดี ก็แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ บรมราโชบายพระปรีชาญาณอันสุขุม เผื่อแผ่อยู่แก่การค้าขาย ที่พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายประกอบกิจอยู่นี้ จึงได้ดำเนินสู่ผลพิพัฒน์ขึ้นทุกปี ทั้งสินค้าเข้าแล

สินค้าออกเปนพยานปรากฏอยู่ การค้าขายในพระราชอาณาจักรที่เจริญขึ้นนี้ ก็เพราะพระมหากรุณาธิคุณทรงทะนุบำรุงอุดหนุนอยู่ทุกประการ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้ระลึกถึงพระเดชพระคุณมิได้ขาด ประดุจเปนบรมนาถในกิจการทั้งสามของชาติอยู่ ณ กาลบัดนี้

แลในการที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสทางทวีปยุโรปในครั้งที่ ๒ นี้ แม้โดยวิถีทางไกลทุรกันดารประการใดก็ดี ก็ด้วยพระราชประสงค์เพื่อความเกษมสำราญในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลบำรุงรัฐาภิปาลโนบายที่จะให้พระราชอาณาจักรมีชื่อเสียงแผ่ไพศาลประจักษ์แก่โลกนั้น ก็เปนการสมพระราชประสงค์ด้วยพระบรมปรีชาญาณอันสามารถ ที่ได้เห็นปรากฏในประเทศใด ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสเยี่ยมเยียนนั้น ผู้เปนอิสราธิปไตยแลประชานิกรในประเทศนั้น ก็ได้มีความสโมสรชื่นชมยินดีต่อพระเกียรติคุณบุญญาภินิหาร ได้รับรองเชิญเสด็จโดยความไมตรีจิตสนิทสิเนหา สมพระเกียรติยศกิตติศักดิ์ทุกแห่งหน แลเหตุที่เสด็จประพาสครั้งนี้ ก็ย่อมเปนคุณอุดหนุนการค้าขายของชาติโดยอเนกนัยเหมือนกัน จึงกระทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้ามีน้ำใจเบิกบานที่จะประกอบการค้าขายให้ชาติภูมิสมบูรณ์ด้วยการทั้งสาม ซึ่งได้ทรงพระมหากรุณาทำนุบำรุงเปนบรมนาถราชูปถัมภ์อยู่เปนนิตย์ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยความพร้อมเพรียงกัน เพื่อจะให้เปนที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติพระกรุณาธิคุณที่ปกเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่อย่างยิ่งนั้น แต่ในเวลาอันน้อยนี้ จึงได้เพียงจัดตั้งเสาโคมไฟฟ้าขึ้นถวายเปนที่หมายระลึกความรุ่งเรืองพระกิตติศักดิ์ พระเกียรติคุณแลพระเมตตากรุณาแก่พวกข้าพระพุทธเจ้าโชติช่วงชัชวาลดังดวงประทีปทิพยาโลกฉะนั้น

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีวโรกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รับเสด็จในเวลาวันนี้ ได้เห็นทรงพระเกษมสันต์ เป็นที่หมายความสวัสดิสำราญในพระบรมยุคลบาท พระราชฉวีวรรณปลั่งเปล่ง ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ยิ่งทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความชื่นชมโสมนัสขึ้นอีกเป็นล้นเกล้าฯ จึงได้พร้อมใจกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสถวายพระพรชัยมงคล ในวันที่ปรีดิ์เปรมกมลยินดีทั่วไปนี้ ที่พระอาทิตย์มีเดชกล้าในเวลากลางวัน พระจันทร์มีแสงสว่างในเวลากลางคืน พระบรมกษัตริย์มหาศาลรุ่งเรืองพระบรมเดชานุภาพ เมื่อทรงเครื่องต้นราชกกุธภัณฑ์ ขัดพระแสงขรรค์ ทิชาชาติมหาศาล มีตบะกล้าเมื่อเวลาเข้าฌานสมาบัติเฉพาะอย่างฉันใด ขอให้พระเกียรติคุณบรมเดชานุภาพกฤษฎาภินิหาร ประกอบด้วยราชอิทธิบุญฤทธิ์ อนุวัตรตามพระบรมโลกนาถเจ้า ที่ทรงพระเดชกล้าอยู่ทุกทิพาราตรีกาลฉันนั้น แลขอให้พระชนมายุยืนยงคงนานยิ่งด้วยร้อยพรรษกาล ปราศจากโรคาพาธภัยพิบัติอุปัทวันตราย อย่าได้มากล้ำกรายพระบรมบาทยุคลทรงพระเจริญศุภผลสุขเกษมเปรมพระราชหฤทัยยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่ทรงพระสำราญสวัสดิสิริ ที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททัศนาการในวันนี้ แลสรรพริปูทั้งภายนอกแลภายใน จงพ่ายแพ้พระบารมีบุญญาภินิหาร การอันใดที่มีพระราชดำริจำนงหมาย จงได้สมดังพระราชหฤทัยประสงค์ทุกสิ่งสรรพ์ ขอให้พระราชวงศ์สถิตดำรงมั่น ด้วยจิราพิพัฒน์หลายสหัสสศก เป็นที่อุ่นอกพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้รับความร่มเย็นเกษมสำราญประกอบอยู่ในใต้พระบารมีแลขอให้ชาติภูมิ ซึ่งพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร สถิตสถาพรดำรงราชมไหศวรรยาธิปัตย์ปกครองป้องปกอยู่นี้ จงมีความเจริญรุ่งเรืองถาวรในอิสราธิปไตยทันเทียมสมัยที่อุทัยดำเนินอยู่ในโลกนี้ ราชสมบัติจิรฐิติกาลเทอญ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าไทย

บรรดาประโยชน์การค้าขาย กับทั้งการเพาะปลูก แลกิจการช่างของกรุงสยามนี้ ได้เจริญขึ้นมากอย่างหนึ่งจริงเหมือนดังเช่นท่านทั้งหลายได้กล่าวแล้ว ในเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งธรรมดาโลกธาตุสงเคราะห์ให้เกิดผลได้กล่าวแล้วก็ย่อมมีช่องมีโอกาสที่จะแผ่ไพศาลให้ยิ่งขึ้นไปได้มากในการเพาะปลูก ในกิจการช่างต่าง ๆ แลในการค้าขาย ขณะเมื่อเราถืออยู่ว่าเป็นการดี ในการที่จะชักนำทุนแลแรงนานาประเทศเข้ามาในเมืองก็ดี แต่ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่เราจะรู้สึกว่าเป็นผลประโยชน์พิเศษอันหนึ่งซึ่งมีความอุตสาหะพยายามของคนไทยเราในการงานต่าง ๆ ที่ได้ทำกันอยู่เป็นอันมาก การที่จะมีกฎหมายให้เหมาะแก่การงานทั้งปวงนั้น บัดนี้ก็ได้กำลังพิจารณาอยู่แล้ว แลเราหวังว่าต่อไปภายหน้า เราจะได้เห็นบริษัทไทยมีอำนาจเป็นประโยชน์อันมีค่ามาก แลเห็นว่าคนไทยเองจะตั้งใจอุตสาหะ เพื่อจะได้มีส่วนตามสมควรที่จะได้ในทรัพย์สมบัติ ซึ่งไม่มีที่สงสัยเลยเมืองนี้ย่อมมีให้ อนึ่ง เรามีความพอใจอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่จะได้เห็นว่าการงานของฝ่ายไทยจะพึงได้เป็นไปตามตัวอย่างของบริษัทที่ได้ตั้งขึ้นดังท่านทั้งหลายกล่าวมานั้นแล้ว คงได้ผลอันสำเร็จซึ่งเป็นการยิ่งกว่าที่ได้เห็น ว่าสักแต่ตั้งอยู่ได้ดี ท่านทั้งหลายพึงเชื่อแน่ได้ว่าเราจะทำนุบำรุงแลส่งเสริมกิจธุระอันชอบที่จะได้ช่วยให้มีความเจริญรุ่งเรืองของอาณาประชาชนด้วย

เราขอบใจในคำอำนวยพร แลความประสงค์อันดีของท่านทั้งหลาย แลเรามีความยินดีที่จะได้เห็นสิ่งซึ่งท่านทั้งหลายได้เลือกขึ้นทำไว้ใหญ่โตให้งามแลเป็นที่ระลึกความซื่อสัตย์ แลความจงรักภักดีของท่านทั้งหลายด้วย ฯ

ที่แจกเสมาของพระราชทานราษฎรแห่ง ๑ เมื่อเสด็จกลับ

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวนต่อไปตามถนนราชดำเนินนอก ถนนเบญมาศ ถนนพุดตาลเลี้ยวถนนบ๋วยเข้าในสวนแง่เต๋ง หยุดประทับรถพระที่นั่งที่เชิงอัฒจันทร์พระที่นั่งอัมพรสถาน เสด็จประเวศพระราชมนเทียรขึ้นประทับห้องบรรณาคม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว เวลาบ่ายโมงหนึ่งกับ ๔๙ นาที ๕๓ วินาที ได้ปฐมฤกษ์พระโหราธิบดีลั่นฆ้องชัยให้สัญญา เจ้าพนักงานประโคมดุริยดนตรีแตรสังข์ กรมทหารบกยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสู่พระแท่นสรงมุรธาภิเษกสนาน ชีพ่อพราหมณ์ถวายน้ำตามประเพณี แล้วเจ้าพนักงานได้เบิกบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระราชมนเทียร

ในขณะเมื่อกรมทหารบกยิงปืนใหญ่สรงมุรธาภิเษกสนานนั้น เจ้าพนักงานได้ลงมือแจกเสมาเป็นของพระราชทานแก่ราษฎร ซึ่งมารับเสด็จพระราชดำเนิน ณ ศาลาซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อการแจกนั้นเป็นระยะไปตั้งแต่ท้องสนามหลวงตลอดถนนราชดำเนินนอก

ครั้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกสนามสวนดุสิต ทอดพระเนตรการจุดดอกไม้ไฟ ซึ่งพ่อค้าฝรั่งพร้อมกันสั่งให้ช่างดอกไม้เพลิงในยุโรปนำเข้ามาจุดในการรับเสด็จ เวลายามเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสทอดพระเนตรโคมไฟต่อไปแล้วจึงเสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องสนามทหารบกทรงพระคทาจอมพล เสด็จทรงรถพระที่นั่งเสด็จโดยกระบวนรถม้า พร้อมด้วยสมเด็จพระบรม

โอรสาธิราช ออกจากพระที่นั่งอัมพรสถาน มีสมุหราชองครักษ์ทั้งปวง กับกรมทหารม้าที่ ๑ หนึ่งกองร้อย มีธงประจำกองแห่นำตามเสด็จไป ทางถนนพุดตาล แลถนนเบญมาศ ถนนราชดำเนิน เลี้ยวถนนราชินี เข้าในท้องสนามหลวง ผ่านแถวทรงตรวจพล ซึ่งได้มาประชุมรับเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ทั่วกัน มีทหารประมาณ ๑๒,๐๐๐ เศษตั้งเป็นตอนกองร้อย พอเต็มท้องสนามพอดี แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับออกทางถนนราชินี ทหารทั้งปวงได้นำโห่ แลทหารปืนใหญ่ที่ ๖ ยิงปืนใหญ่ถวายชัยมงคล เสด็จทางถนนราชดำเนินใน เลี้ยวถนนหน้าพระลานเข้าในพระบรมมหาราชวัง เสด็จขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับท้องพระโรงกลางพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในเฝ้าพร้อมกัน พระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ[๑] ถวายชัยมงคลแทนบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายใน ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าเหล่านารี ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลละอองธุลีพระบาท ซึ่งได้มาประชุมกันเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ ณ ที่นี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส เพื่อกราบบังคมทูลพระกรุณา แสดงความปีติปราโมทย์ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ในมหาสมัยนี้ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปประเทศ ประเวศพระมหานคร

---

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงรู้สึกแลทราบเกล้า ฯ อยู่ว่า การที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เสด็จพระราชดำเนินไปสู่ประเทศยุโรปครั้งนี้ โดยอาศัยเหตุที่จำเป็นเพื่อจะทรงบำรุงพระองค์ไว้ ให้เป็นประโยชน์แก่พระราชอาณาจักรแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ทำความรู้สึกว้าเหว่ในใจข้าพระพุทธเจ้าให้น้อยลง เพราะประการหนึ่งในเวลาที่เสด็จประทับอยู่ภายในพระราชอาณาจักรนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้เคยรู้สึกอุ่นใจอยู่ว่า พระบารมีคุ้มครองปกเกล้าปกกระหม่อมอยู่ประดุจฉัตรอันกางกั้นอยู่เหนือเกศข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นผาสุก เมื่อยามเสด็จประพาสอยู่แดนไกลจึงจำต้องรู้สึกเปลี่ยวใจเป็นธรรมดา อีกประการหนึ่งเวลาที่เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักรนั้น มีผู้มีน้ำใจสวามิภักดิ์ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท คอยปฏิบัติตามพระราชประสงค์อยู่ทุกเวลาราตรี เมื่อยามเสด็จประพาสอยู่ในแว่นแคว้นแดนต่างประเทศต้องเสด็จเข้าไปในหมู่ชนต่างเพศต่างภาษา ไหนเลยจะเหมือนเสด็จอยู่ในหมู่บาทบริจาริกาแลพระบรมราชวงศ์เสนามาตย์ราชบริพารได้ เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพากันคำนึงถึงพระบารมีอยู่เป็นนิจ แลได้ตั้งหน้าคอยเสด็จกลับอยู่ทุกเมื่อ

บัดนี้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระนคร พระราชทานโอกาสให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง พร้อมกันได้เฝ้ากราบถวายบังคมชมพระบารมี ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้แลเห็นปรากฏว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระสำราญขึ้น นับว่าการที่ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปถึงประเทศยุโรปนั้น ได้ให้ผลอันดีสมพระราชประสงค์ ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ขออ้างพระมหากรุณาธิคุณของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลความจงรักภักดีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ ตั้งเป็นสัตยาธิษฐานขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระราชสำราญปราศจากภัยพระโรคใด ๆ อย่าได้เกิดบีฑา ขอพระชนมพรรษาจงเจริญยิ่ง สรรพสิ่งใด ๆ ที่มีพระราชหฤทัยจำนง จงสำเร็จโดยพลันทันพระราชประสงค์ทุกประการทุกเมื่อ ขอเดชะ.

พระราชดำรัสตอบ
พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน

คำที่รับสั่งในนามของพระบรมวงศานุวงศ์แลนารีผู้มีบรรดาศักดิ์ แสดงความเชื่อถือไว้วางใจ แลความปรานีในตัวหม่อมฉันนั้น เป็นที่พึงพอใจเป็นอันมาก ความเปลี่ยวเปล่าอันใดเช่นที่กล่าวนี้ ย่อมเคยได้ยินมีอยู่เนือง ๆ เมื่อเวลาไปไกลจากพระนครจึงไว้วางการงานอันจะพึงรักษาไว้ให้เป็นการมั่นคง การที่วางไว้นั้นก็เป็นที่พอใจได้สมความมุ่งหมาย ส่วนการที่ปราศจากความสุขแลความสะดวกซึ่งเคยมีบางทีก็เป็นเหตุอันควรจะเรียกว่าลำบากมีอยู่เป็นความจริง แต่ด้วยความมุ่งหมายผลบางอย่าง ซึ่งเป็นส่วนชาติก็เป็นเครื่องพาใจให้ระงับความกระวนกระวายอย่างนั้นได้เป็นครั้งเป็นคราว แต่เป็นความจริงอยู่เมื่อเวลาที่กลับมาถึงพระนครนี้ ไม่แต่เฉพาะที่ได้กลับมาประเทศที่อยู่ของตัว ซ้ำได้รับความจงรักภักดีต้อนรับจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาราษฎรทั้งหัวเมืองแลในกรุงเทพ ฯ ทำให้รู้สึกขึ้นในใจว่า ความประพฤติอันใดที่ได้ประพฤติมาแล้วในปางก่อน ทั้ง

ในน้ำใจแลในการงานได้มีผู้รู้ถึงน้ำใจ และมีผู้เห็นดีด้วยในการงานที่ทำ จึงได้รับความรับรองดีถึงเพียงนี้

เมื่อได้มาฟังคำอำนวยพรในเวลานี้ ก็เป็นถ้อยคำอันกล่าวเพิ่มเติมยืนยันในข้อซึ่งได้ทราบแลเห็นมาจากที่อื่นแล้ว ว่าพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน แลนารีที่มีบรรดาศักดิ์ ก็มีความคิดเห็นร่วมกันกับอาณาประชาชนทั้งปวง เป็นเครื่องเพิ่มพูนความยินดีขึ้นอีกส่วนหนึ่งเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบแล้ว พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฯฝ่ายใน แลเข็มอักษรเสด็จประพาสยุโรป แล้วเสด็จขึ้น.